

Před čtením si opravte.

Str. 1	řádek 11.	zdola: <u>unitas</u> , 1 zdola <u>objektivní</u>
" 2	" 12.	shora: Čarnap
" 3	" 19.	shora: starým
" 5	" 9.	zdola: 1925
" 7	" 6.	zdola: škrtnout s
" 8	" 4.	shora: celky místo prvky
" 9	" 15.	shora: Lipps
" 10	" 14.	zdola: jen
" 11	" 13.	shora a dále: místo "Gestalttheory" má být "Principles of Gestalt Ps."
" 12	" 6.	zdola: "2.Poznávací vztah" přijde o řádek níže.
" 13	" 6.	zdola: objektu
" 17	" 1.	shora: nativismem, 10 shora: poznání
" 20	" 1.	zdola: zerebrale, 7 zdola: bez, 17.zdola: k vysvětlení
" 22	" 13	shora: více místo také
" 23	" 10.	shora: že i sama skutečnost
" 28	" 6.	zdola: 3. místo 2.
" 29	" 5.	shora: tvořivosti
	" 7.	shora: pozdější místo jiný
	" 13.	shora: je místo jen
" 30	" 11.	zdola: 4. místo 3.
" 31	" 11.	zdola: Calvin
	" 18.	shora: exercitie
" 35	" 19.	shora: mnoho
" 36	" 12.	zdola: na př. místo t.j.
" 38	" 12.	zdola: oblasti
	" 19.	shora: bezmocí
" 40	" 10.	shora: se rozšiřuje
" 42	" 8.	shora: na konci čárka
" 44	" 4.	shora: reagování
	" 5.	zdola: "a podnětu" přijde za "zvířata" ř.4.
" 45	" 18.	zdola: podnět
" 47	" 14.	zdola: který se přijímá
	" 8.	shora: způsoby myšlení,
" 48	" 10.	shora: když člověk sebe obdivuje
" 51	" 13.	zdola: zprvu jen
	" 12.	zdola: šipka mezi "já" a "předmět"
	" 7.	zdola: nebo náhražkově či ilusivně
" 52	" 17.	shora: sr.J.F.Brown
" 54	" 15.	shora: astereognosie
" 56	" 5.	zdola: souhru
" 59	" 11.	zdola: závorka za "stavu"
" 62		před 1. shora: Nejobecnější dispozice jsou konsti- tuční /vrozené nebo aspon trvalé/.
" 67	" 5.	roztríštěnost

V předchozím semestru jsme se nejprve seznámili se soudobými odpůrci vědecké psychologie: fenomenology /kteří činí z introspektivně zřetelného duševna absolutno /, existencialisty a holismem/. Pak jsme probírali duševní struktury času a prostoru, které jsou jak vlastnostmi skutečného světa tak duševního života - zde ovšem ve zvláštní, subjektivní podobě. Nato jsme nastílnili význam protikladu já-svět pro ps. osobnosti. Posléze jsme kritisovali teleologické pojetí duševního života.

V tomto semestru se budeme soustavně zabývat duševními synthesami, které činí duševní život jednotlivce uspořádaným a více nebo méně jednotným.

Všimneme si tu zvláště několika různých pojetí duševního života. Jsou to: 1/ idealistické nauky o synthetické funkci subjektu 2/ nauka vysvětlující duševní život jakožto činnost organismu. 3/ Gestaltpsychologie, která za syntesu označuje útvar, Gestalt a dále zkoumá síly v "duševním poli". Jiné významné nauky psychologické nečinily duševní syntesu svým hlavním thematem /na př. psychoanalýsa/.

1. Na místo starověké a středověké nauky o duši jakožto principu držícímu pohromadě duševní jevy povýšili novověcí idealisté vědomí. Positivisté zavrhnli pojem každé substance, hmotné i duševní, poněvadž se omezili na jevy. A tak zůstalo vědomí jako jediný fakt, z něhož se mělo pochopit duševno. Již Descartes oddělil ostře myslící substanci od rozprostraněné a tím duševno od hmoty a dal podnět k nesmyslné nauce, že duševno nepůsobí na hmotu ani naopak, ač jsou souběžné /psychofysický paralelismus/. Idealisté Leibniz a Kant zdůraznili synthetickou sílu já. Leibniz: osoba /monada/ je činná unritas multiplex a vládne tělem /nižšími monadami/. Kant: já je středem syntesy, která probíhá ve formách apriorního názoru /času, prostoru/, rozumu /kategoriích a "schématech"/ a nadrozumu /"ideách"/. Ačkoli Kant systémem těchto forem čerpal z logiky, methodologie, z matematiky a z části z přírodních věd - tedy ne především z psychologického pozorování, jest jeho pokus o výčet těchto synthetických forem duševna velmi významný. Dva hlavní omyly Kantovy jsou: 1. tvrzení, že tyto formy jsou všeobecně platné, apriorní, 2. tvrzení, že těmito synthesami subjekt vytváří přírodu z neutvářených podnětů "věci o sobě". Věda dokázala, že subjektivní svět sám je

utvářen časově, prostorově, druhově, kauzálně atd. Člověk jej ve svém poznání zobrazuje; smyslové podněty pořádá, takže více nebo méně odpovídají objektivnímu světu. Toto pořádání je však jen z části vědomé. Dále bylo dokázáno, že syntetické formy subjektu mají svůj vývoj a nejsou u všech individuí stejné.

Zatím co Kant zkoumal duševní synthesesy podle jejich výsledků /ve vědách/, snažil se Husserl odhalit syntetickou činnost ducha jen introspekci. Nastoupil cestu psychologického zření, ale dospěl k protimluvům neboť takto duševní synthesesy vysvětlit nelze.

Ještě hůře zacházeli s duševním životem novopositivisté /Carneap a j./, pokud se snažili rozdělit duševní skutečnost na "atomy"; také logický a politický atomista / Hrozby atomovou bombou / Russell /Analysis of Mind / . Podle nich jsou všechny celky /jako je já, věci, prostor, čas/ jen konstrukcí mluvícího, znaky vydávajícího ducha, nejsou skutečné; ale ani ten duch není skutečný, je to jen konstrukce z jeho zážitků. Říkat, že něco je skutečné, je podle novopositivistů zastaralý nesmysl.

Poněvadž asocianističtí psychologové se vyhýbali důkladnějšímu studiu duševních syntheses, bylo toto pole přenecháno idealistickým filosofům. Marx: je zásluhou idealistů, že si všímali činnosti duševna, což zanedbávali sensualisté /redukující duševno na počítky/, ale mýlili se prohlašující činnost ducha za prvotní vzhledem k hmotě.

2. USA: "Duševní život je činnost organismu reagujícího na okolí". Toto hledisko na duševno se nejvíce rozšířilo v Americe; již v psychologii Jamesově, který čerpal mnoho z introspekce, ale ještě více v behaviorismu Watsonově, který vědomí neuznával. Valná část amerických psychologů přijala názor, že duševno je reagováním živé bytosti. V Evropě takto chápal duševní život Nietzsche. Jak američtí pragmatisté /James, Dewey/ tak Nietzsche /který měl také pragmatistické myšlenky/ však popřeli fakt, že duševno je odrazem prostředí, ačkoliv výslovně konstatovali, že duševní život je vyšší druh reakce. Správný názor Marxův /dlouhou dobu nepovšimnutý/: Duševní život vzniká vzájemným působením živé bytosti a okolí; jest odrazem okolí i činností, působením na okolí. Přesto, že pragmatisté popírají fakt odrazu, přispěli k poznání souvislosti duševního života s organickým životem vůbec

a tím prolomili izolaci, do níž dostali duševno idealisté a pozitivisté. Dewey také důrazně upozornil na to, že člověkův duševní život je založen na jednání ve společnosti. Američtí psychologové úzkého obzoru definují psychologii často jako vědu o chování organismů, t.j. o vnějších reakcích /vnitřní tělesná činnost patří fyziologii/. Tato definice je neúplná, pokud omezuje chování na vnější reakce /myšlení je vnitřní činností/ a tím, že nedbá odrážení okolí ve vjemech a světa v myšlenkách. Kromě toho se úporně v USA držel atomismus, výklad podle schematu podnět - odezva /Thorndike, Watson/ nedbající celostního rázu duševnosti.

Dewey /Human Nature and Conduct 1922/ však založil svůj výklad duševna právě na tom, že chování naráží na překážku, že se nedaří. Kdežto instinktivní a reflexivní děje probíhají často hladce, a když ne, nastává prostý nezdár, projevuje člověk v případech poruchy dosavadního navyklého způsobu jednání tvořivost, pokouší se o nové přizpůsobení. A tak vzniká vnímání a očekávání výsledku nového pokusu, zatím co myšlenkové použití vhodných, v minulosti získaných návyků v nové situaci vede ke vzpomínce. Je nutno uvědomit si rozdíl mezi stejným a novým - vzniká rozlišování - vznikají asociace. Pozornost je úsilím vybrat v nové situaci vhodný podnět. Intelligence je schopnost tuto zmatenou situaci vyjasnit, zorganizovat. Výtěžkem přizpůsobení je zvyk, čímž Dewey míní v širším smyslu získané dispozice, jednání, postoje a hodnocení, které se však znovu mění. Zvyk je zakotven v určitém přírodním a společenském prostředí. Povahové vlastnosti člověka jsou tak vždy jeho vlastnosti interakční, není absolutních vlastností jedince. /V tomto smyslu kritizuje J.D. Stoddard statický pojem intelligence, jakoby to bylo pevné nadání individua, jak to hlásali ctitelé IQ - The Meaning of Intelligence 1947/. O Deweyho pojetí kategorií se ještě stručně zmíníme.

Zde jsme si všimli toho, jak jsou jednotlivé duševní funkce člověka podstatně zapojeny do jednání. Ale tyto funkce musí člověk mít; nevznikají z nezdařeného jednání u zvířete /anebo jen v té míře, v níž má zvíře inteligenci/. A poněvadž tyto funkce má, mohou fungovat také bez zapojení do praktického jednání. Ovšem odpojení od praktického jednání není ještě nezávislostí na akci. Je úkolem psychologie vyložit, jaká je tu souvislost. Slovní myšlení je činností v úrovni jazyka, ale není vždy prostředkem praktického jednání. Snění splňuje tužby ve skutečnosti nedosažené; jest negací úspěšné praxe, ale může

někdy vést k lepší praxi. Podobně je to s ryze theoretickým myšlením, které chce jen odrážet skutečnosti, ne sloužit jednání; někdy dokonce zkoumá jen vztahy umělých praxi vzdálených konstrukcí z prvků daných praxí. Cítění je spojeno s přípravou a anticipací jednání, které však se mnohdy nedostavuje /platonická, romantická láska, horování; nevybitá nenávisť, pocit viny bez následujícího trestu nebo odpuštění atd./. Fantasie jako samoučelná tvořivost se odpoutává od skutečnosti, ale může mít vliv na její změnu.

Dewey někdy hodnotí kladně i kontemplativní postoj /Rekonstrukce ve filosofii 97n/, ale mnohem více zbožňuje činnost, změnu pro změnu samu. Uniká mu v jeho teorii fakt, že duševní život zobrazuje skutečnost, a to kromě vnímání a praktického poznání také tvořivě jednak theoreticky, jednak esteticky.

Jaké jsou rozdíly vědomého duševního dění proti živočišné reakci? 1. Proti okamžitosti reakce živočichů je to mnohdy reakce odložená /ač i to se vyskytuje u živočichů, zvláště vyšších/. 2. Utváření člověkovy reakce po stránce popudu, jednání i jejich spojení je podstatně vyšší. 3. Ve vjemu je člověku předmět dán jako objektivní odraz skutečnosti, vjem není jen reakcí. 4. S tím vším souvisí lidské užívání a vyrábění nástrojů. 5. Lidské reakce jsou především společenské citem nebo svým založením a formováním. 6. U člověka je velmi mnoho reakcí symbolických, především slovních. 7. To podporuje rozlišení a poznávání jednotlivin a obecnin; vzniká pojem totožnosti. 8. Člověk má kromě chování život vnitřní. 9. Člověk si uvědomuje sebe sama.

Velmi důležitým krokem od pouhé reakce k zobrazování okolí byl vznik souvislého obrazu zrakového, který mají značně rozvinutý ptáci /vnímání tvarů/, opice a lidé. Tomu předcházela vůbec vznik smyslů dálkových /zrak, sluch, čich/. Duševní život člověka jest pak společensky podmíněnou formou reakce.

Psychologové, zakládající duševní život na reakcích organismu, byli buď v nebezpečí atomismu /reflexologie a p./ nebo teleologismu /Mc Dougall a j./. Reakce organismu jsou většinou složitější než mechanické reflexy a duševní reakce ještě víc. Ale jen vědomé, chtěné reakce jsou účelné v plném smyslu. Předstupněm vědomé účelnosti je vyhýbání se škodlivinám a vyhledávání prospěšného, což činí živočišné jednak instinktivně, jednak se

na základě zkušenosti řídí podle příznaků nebezpečí nebo prospěchu. Tato učelivost znamená vytváření nových spojení, takže v organismu se zobrazuje správně objektivní souvislost /na př. že hospodyně bude sypat zrní/. Kromě poznávání nových příznaků pudově významného objektu nebo události přecházejí živočichové k vynalézání nové cesty k pudovému cíli, ale jen u nejvyšších /opic/ je to uvedení cíle a prostředku ve vědomou souvislost /vhled/.

Biologicky orientovaní psychologové vykládali přízpusobnost duševna jeho vysoký stupeň organisace mnohdy darwinisticky : méně duševně vyspělí živočichové spíše podléhali v životním boji a vymírali. Tím se však jen vysvětluje, že lepší duševní organisace přežívá na úkor horší, ale ne, jak vznikla.

Chyby teleologismu. Že učelivost živočichů není vědomou volbou vhodných prostředků, teleologisté uznávají. Někteří formulovali zásadu učelivosti subjektivisticky: živočich se vyhýbá nelibosti a vyhledává libost, pamatuje si tyto zkušenosti a v budoucnu podle nich předem reaguje jako by očekával libost resp. nelibost. Fakt je, že živočichové mají dispoice k rozmanitým reakcím, v téže situaci; na př. uhnout, utéci, strnout / to je obdoba možnosti volby při chtění. Z nich vyberou /podle míry své učelivosti/ tu, která se vyhýbá škodlivým účinkům, nebo tu, která vede k prospěšným účinkům, a kromě toho cestu z těch, které znají, nejkratší, nejvhodnější. /Vše jen pravděpodobně - jako u člověka/. Odtud je patrné, že úspěch má vliv na cestu k němu vedoucí pro budoucí opakování v obdobné situaci; účinkuje směrem zpět. To vypadá jako pravý opak kauzality, kde předcházející má vliv na následující. Zde sice také prvý úspěch předchází použití vhodného prostředku po druhé, ale děje se to na základě vztahu od prvého úspěchu k prve zvolené cestě, který byl generalisován pro budoucno. Koffka /Die Grundlagen der psychischen Entwicklung 2.vyd, 625, 116 nn/ to vysvětluje tak, že cesta k úspěchu spolu s úspěchem vytvoří celek, strukturu - a /dodejme/ lákavost či odpudivost zakončení tohoto celku se přenese na jeho časově dřívější části. Takové časově rozprostřené utvářené celky jsou celkem neznámé ve fysice. Případy, kdy na př. paprsek "volí" nejkratší cestu se dájí vyložit jako součet, integrál jednodušších dějů. Krystaly jsou dosti složité útvary neživé hmoty, ale časově rozprostřené útvary, v nichž by mohla pozdější část působit na dřívější, jsou význačné pro živé bytosti; ty mají bezprostřední pamět v tom smyslu, že se

minulost udržuje /doznívajíc/, takže přesahuje do přítomnosti. Nejde tedy přesně vzato o působení do minulosti, nýbrž na prolon- gaci minulosti /cesty k cíli/ do přítomnosti, kde podléhá vlivu přítomného dosažení cíle.

3. Tyto výklady jsou dokladem velkého významu Gestalt- psychologie pro zvědečtění nauky o duševnu. Berlínská škola, Wertheimer, Köhler, Koffka, Lewin později v USA vychází z pojmu Gestalt - utvářený celek a později z pojmu silové pole.

Gestaltpsychologie byla nejprve psychologií vnímání. Vjem se neskládá z počitků, nýbrž je to utvářený celek - Gestalt. Vjemy však jsou zase jen částí vjemového pole. Útvaroví psychologové chápou útvary psychické po vzoru útvarů fyzikálních.

Podrobně srovnal oba druhy útvarů Köhler /Die physischen Gestalten in Ruhe und im stationären Zustand 1921/. Obrací se proti holismu celostní psychologie lipské. Přestože jsou fyzikální útvary /jako vodotrysk, plamen, bublina/ celky, provádí věda je- jich rozbor, zkoumá síly, které je tvoří a ruší. Totéž je požadav- kem vědy vzhledem k útvarům psychickým. Lewin a jeho žákyně pro- vedli v tomto směru nejvíce výzkumů z dynamiky osobnosti- /V Psy- chologische Forschung; přehled výběru jeho prací "A dynamic Theory of Personality", New York and London 1935 ./ Theoretická kniha Le- winova "Principles of Topological Psychology" 1936 je věnována vytvoření nových pojmů. Vlastní přehled útvarového pojetí osob- nosti podává Koffka v "Principles of Gestalt Psychology" 1935.

Útvaroví psychologové této školy nutně musí opustit posi- tivismus v psychologii, poněvadž chtějí duševní život kausálně vyložit. Také Krueger, představitel lipské školy výslovně odsoudil positivismus /Sjezd exp. ps. 1924/ Positivismus byl /a dosud jest/ velkou překážkou vědeckého pokroku zejména v psychologii, ačkoli jeho kritika metafysiky a spekulace je zčásti správná a užitečná. Positivisté znetvořují smysl vědeckých poznatků. Věda - a oni nechtějí prý nic jiného než vědu - se omezuje podle nich na jevy - a konstatuje pravidelnosti v koexistenci a sledu jevů. /Srv. aso- ciační zákony v psychologii - asocianismus se rozvíjel souběžně s positivismem/. Ale sám positivista Fr. Krejčí konstatoval, že zákonitost duševních jevů nemůže být zjištěna z nich samých /jak se o to pokoušeli důslední pozitivisté jako Ziehen/; je nutno předpokládat zákonitost hmoty, ale to připouštějí jen nedůslední

positivisté /Spencer, Krejčí/. Představy se často vynořují pod vlivem činitelů nevědomých /třebas dříve vědomých, jako je předsevzetí, nesplněný úkol/. Ani asocianismus nevystačí s pravidelnostmi pouhého vědomí. Idealističtí positivisté /Ziehen, Mach, Carnap, Boring/ prohlašují, že vše, co překračuje dojmy, je pouhá konstrukce. Mozek je pouhá konstrukce, druzí lidé jsou patrně pouhou konstrukcí. Mach a Russell prohlásili, že i já je konstrukce smyslových, tělesných a pod. dat. Konstrukcemi, fikcemi mimovědomého se má vysvětlit zákonitost vědomí. To odporuje naprosto vědě.

Psychické útvary jsou mnohdy vytvářeny, drženy pohromadě a rušeny silami mimo vědomí. To výslovně konstatuje Koffka. To platí i pro osobnost celou. Husserl ve své fenomenologii se pokusil tvrdit opak, že totiž vědomí je nejen soběstačný celek, nýbrž celý svět je jeho konstrukcí. Tohoto tvrzení se mohl odvážit jen proto, že odsunul kausální vysvětlování jakožto druhotné, a subjektivní zdání /které nazývá evidencí nadčasových - věčných pravd/ prohlásil za základ vědy.

Útvarová škola berlínsko-americká nese však ještě neblahé stopy positivismu. Tak Köhler hlásá paralelismus duševních a mozkových dějů stejně jako positivisté /Krejčí a j./. Zdůrazňuje však, že je to celostní stránka mozkového dění, která odpovídá duševním útvarům /Psychologische Probleme 1933, str.41/. To se dá chápat buď jako zbytečná dvojitost /mozek a vědomí/ čili epifenomenalismus /vědomí je jen zbytečný, nepůsobící přídavek/ nebo jako totožnost celostního mozkového dění a vědomí.

Ve skutečnosti je vědomí víc než fyziologické dění. Köhler se mýlí, když prohlašuje, že struktura vědomí je stejná jako struktura fyziologického dění zkoumaného fyzikálně-chemicky. David Katz /Gestaltpsychologie 1944/ namítá proti shodě duševních struktur s fyzikálními, že vztah mezi znakem a předmětem nemá s fyzikální obdoby. Je však ještě více charakteristických znaků vědomí, jak poznáme.

Především však musíme ocenit pokrok útvarové psychologie proti asocianismu. /Hume, James Mill, J.S.Mill a j./. Asocianisté znají jen jeden druh duševní synthesy: sdružování prvků : a-b. Byli si sice vědomi toho, že tím vzniká něco nového, jako

v chemii HCl je jiné než vodík a chlor; není to pouhá juxtaposice. /Taine, Bain/ Rovněž tak v pokusech o rozklad duševních jevů na nevědomé prvky byli si vědomi, že analyza rozkládá, tedy ruší dané prvky. Ale nezkoumali podrobně povahu synthesy z prvků. Když Helmholtz analysoval samohlásky, takže na př. několik nestejně silných a vysokých tónů ladiček dávalo zvuk a, neuvědomoval si, že tím není povaha této hlásky vystižena - nemluvě o tom, že ony "prvky" této hlásky nejsou daty psychickými, nýbrž fyzikálními. Poněvadž se Helmholtzovi podařilo slyšet svrchní tóny v daném, označil tyto svrchní tóny prostě za součást slyšeného tónu, ačkoli jen analyza je odlišila; normálně je neslyšíme. /Podobně chybí Husserl: analyzuje, a objevuje tak neslychané znaky duševna./ Asocianismus se podobá myšlení mechanickému, ale je také sociomorfní t.j. vykládá duševní život podle analogie soudobé společnosti, ovšem bezděčně. /Jeden psychoanalytik vykládal Humův asocianismus jeho latentní homosexualitou: ideje se sdružují jako přátelé./ Byla to společnost jednotlivců, kteří se sdružovali, když se vyskytli pospolu, ale jedinec se mohl účastnit různých sdružení, neztrácel svou samostatnost. Tak tomu bylo v liberalismu. Ostrá konkurence mezi individui byla vzorem jen některým psychologickým teoriím: Herbartovy představy bojovaly o místo ve vědomí jako kandidáti na uprázdněný úřad. Velice pěkně přenesl do psychologie individualistický boj všech proti všem s nestálým sdružováním podle zájmů Paulhan. Jiní asocianisté nepřenesli však všechny vlastnosti své společnosti do psychologie, proto nelze nauky psychologů prostě chápat jako bezděčný obraz nitra podle vzoru společnosti. Asocianismus svým rozdělováním na prvky, svým atomismem je také projevem tehdy ve vědě rozšířeného myšlení nedialektického, nepostihující celkovitost dění /z části pod vlivem technického myšlení, kde celky se skládají evtl. rozkládají, nerostou/. Ale vliv liberalismu na asocianismus je prokázán tím, že v Německu narazil asocianismus na největší opozici, kdežto v Americe se drží nejdéle /tam je dosud silný individualismus/, ač vznikl v Anglii a pak kvetl ve Francii. Útvarová psychologie vznikla v Německu a zvláště ryze německá škola lipská zdůrazňovala celistvost, totálnost proti dřívějšímu atomismu. Kant, ač Huma studoval, zdůrazňoval synthetičnost duševna a význam já, Hegel hlásal větší skutečnost celku proti částem. Němci kritisovali velmi s vysoká asocianismus, jak

o tom svědčí na př. Psychologie přítomnosti Müllera-Freienfelse. Ve Francii nebyla kritika asocianismu tak ostrá, přechod k zřeteli celostnímu se dál zčásti pod vlivem Bergsonovým, který odsoudil rozkládání na prvky v psychologii zásadně; je to prý projev technicismu, což pro mechanické asocianistické rozkládání a skládání je správné. Ale Bergson zavrhl jakýkoli analyzující výklad pro duševno "vyššího druhu" a tím i vědu.

Ačkoli asocianisté žili v zemích značné svobody individua /Anglie, Francie/, přece ve své psychologii nezdůrazňovali individuum, dokonce degradovali já na sdružení počitků. Psychologie zdůrazňující já se daleko více objevovala v zemích, kde pociťovali politickou nesvobodu: Leibniz, Kant, Fichte, Stirner v Německu, ve Francii Maine de Biran v době restaurace, kdežto před revolucí byl přejímán asocianismus britský. I v době asocianismu zdůrazňovali někteří němečtí psychologové já: Th. Lippe, v rakousku Brentano; u nás Masaryk. Mezi psychology, téže doby a země jsou rozdíly podle jejich společenského původu a nadto rozdíly individuální. Vědecká tradice prodlužuje vliv společenských dějů minulých.

Námítky proti asocianismu. 1. Smyslový vjem není asociací počitků, nýbrž útvar, členěný celek. 2. Nevnímáme sdruženinu dojmů zrakových, sluchových, hmatových, pohybových atd., nýbrž máme utvářený dojem věci. 3. Duševní život je ve vědění jasně rozčleněn na já a objekt. 4. Asociace neznamena juxtaposici, nýbrž utvoření nového celku; místo asocičních zákonů současnosti a následnosti vykládá Gestaltps. paměť tím, že vzniká nový celek /současných složek nebo časový/, který se zase jako celek vyba-vuje, když je dána jeho část /zákon redintegrace/. 5. Mezi slovem a jeho významem není pouhá asociace, na př. slovu rozumíme, i když si příslušnou představu nevybavíme.

Gestaltpsychologie odůvodnila nejprve bod 1., pak 4.; méně pozornosti věnovala bodu 2. a 3. a nejméně 5.

Mohli bychom vzít kterýkoli druh duševní synthesy - viz dále přehled synthes - a ukázat, že to není pouhá asociace. Aristoteles si byl vědom bodu 1. i 2. W. Hamilton vyslovil zákon redintegrace. Asocianisté však jasně vytčením asocičních zákonů správně ukázali na to, že v duševním životě se tvoří synthesy, a to zejména v prostoru /současnost/, v čase /následnost/ a skrze podřazování pod obecniny /podobnost/.

Lipští celostní psychologové vytýkali berlínským /viz Kratina, Studie z tvarové ps., úvod/, že fysikalizují psychické útvary. Tato výtka je oprávněná, ale lipští zase zanedbávali až neuznávali kausální analysu, která je berlínským vědeckou samozřejmostí. V čem je rozdíl fysikálních a duševních útvarů? Smíme - jako berlínsko-američtí útvaroví psychologové - pokládat duševní útvary za nervově-fysiologické nebo s nimi strukturně shodné? Duševní dění má fysiologický základ mozkový; proto Wertheimer, Köhler a ostatní správně konstatují shodu mezi mozkovými dějovými útvary a útvary duševními, ale to je shoda jen částečná. Vyšší druh pohybu hmoty, duševno, je spjato s nižšími druhy pohybu, ale je něco více. To si ukážeme při rozboru jednotlivých duševních synthes.

Fysikální silové pole je na př. pole gravitační kolem země, v němž jsou tělesa tažena směrem těžnic, magnetické pole /vyznačované pilinami/, elektromagnetické pole, jímž se šíří rozhlasové vlny. Působením sil vynikají ve fysikálním poli útvary, na př. hmota se soustřeďuje kolem země, vzniká sluneční soustava, a působením sil opět zanikají.

Gestaltpsychologové vykládají takto zrakové útvary i útvary jiných smyslů. Ale silové pole v tomto případě přesahuje vědomí. Zákony pro vznik vjemových tvarů: blízkost, podobnost, spojitost, uzavřenost, dobrý tvar, dobré pokračování, výraznost. Obdoby fysikální: soudržnost je obdoba blízkosti a u hmotných částí téhož druhu bývá větší /obdoba podobnosti/. Naproti tomu pouhá podobnost nevede k tvorbě fysikálního útvaru, nýbrž je speciální na př. magnet působí na železo. Útvarotvorný princip podobnosti /stejnosti/ je předstupněm používání obecnin a má nepochybně fysiologický základ. Spojitost je mezný případ blízkosti. Zákony uzavřenosti, dobrého tvaru a pokračování a zákon výraznosti vykládají útvaroví fysikalisté jako obdobu fysikálního vzniku útvarů podle zásad nejmenšího napětí /tak vzniká tvar bubliny, vodní kapky a j./.. Celkem tedy jsou útvarové zákony velmi podobné fysikálním. Nezmínil jsem se ještě o fysikálně-chemickém výkladu principu kontrastu u Köhlera /odlišování černého od bílého atp./, který je také nezbytný pro vznik ostrě ohraničených tvarů. Na tomto poli nelze vyvrátit hypotézu, že utvářenost v duševním životě je původu fysiologického. Naopak je to velmi pravděpodobný názor; také proto, že útvary vjemové

jsou jen druhotně utvářeny vědomím, v podstatě jsou nám dány hotové. Pozornostní zaměření má ovšem vliv, ale vede jen k výběru předem daných možností.

Proto podstatnější námitky se objevují teprve na poli vyšších synthes /viz Katz/ proti fyziologickému výkladu. Husserl také zkoumal vnímání a tvrdil, že smyslová data /látka/ dostávají duchem smysl. Útvaroví psychologové ukázali, že to, co idealističtí filosofové označují jako smysl, je mnohdy prostě utvářenost: hromada kamének smysl nemá, mosaika má /zde ovšem vytvořený člověkem/. Tam, kde zvíře nebo člověk pochopí situaci /Einsicht/, jde podle Köhlera o vznik útvaru z neuspořádaného; dosud oddělené prvky vytvoří celek /na př. prostředek a cíl/. Tento výklad je správný. Koffka /Gestalttheory str. 382/ v tom vidí důvod pro fyziologický výklad vědomí. Že je to slabý důvod, tvrdí Petermann.

Bruno Petermann /Die Wertheimer-Koffka-Köhlerische Gestalttheorie und das Gestaltproblem systematisch und kritisch dargestellt. Ein Kapitel aus der Prinzipienrevision in der gegenwärtigen Psychologie 1929/ vytýká jmenovaným theoretikům, že nedbají úlohy subjektu ve vnímání. To však bylo podmíněno východiskem zkoumání. Později k funkci subjektu vzali zřetel studiem vztahů mezi Ego a ostatním polem vědomí. Koffka na př. v Gestalttheory str. 345 m. Přesto zůstává jejich pojetí mnoho dlužno faktu, že vnímání je součástí člověkovy praxe, a proto není jen pasivním odrazem skutečnosti ani jen obrazem fyziologických tvarů. Kromě toho má Petermann velké množství podrobných námitek, které jsou nesený velmi negativním duchem, ale přece jen ukazují, že aplikace útvarové theorie nejsou vždy dokonalým vysvětlením duševních dějů. Jeho výtky epifenomenalismu /duševno pouhou paralelou fyziologického/ je také oprávněná.

Chyba fysikalizujících útvarových theoretiků je v neuznávání kvalitativních rozdílů ve skutečnosti. Prostorově-dynamické útvary jsou jim nejjobecnějším případem útvarů vůbec. Poněvadž duševno je /zvláštním/ pohybem hmoty, mají v něm tyto útvary veliký význam /vnímání věci, poloha a pohyby, já mezi věcmi/. Vedle toho však jsou pro živočišné chování zvláště charakteristické útvary časové /což vedlo Bergsona k nesprávnému odtržení časového-"životního" utváření od hmotně-prostorového/, které si Koffka představuje jako prostorové útvary v mozku /Gestalttheory

str. 431 nn/. Tato hypotéza nemohla být dosud zkoumána experimentálně. Prostorově znázorniti vztah mezi slovem a jeho významem je však těžko proveditelné.

Útvarová theorie se podstatně liší od Aristotelovy nauky, že tvary předmětů chápe mysl, do níž vcházejí /jako obecniny/. Aristoteles a Tomáš metafysicky nesprávně oddělují formu jako činitele od látky, což lze činit jen v řemesle, v abstrakci a ve slovech. Pro útvarové theoretiky je forma jen známkou předmětu. Vznik obecných představ vykládá Koffka nedokonale /kondensací a asimilací" /Gestalttheory 476/.

Přehled duševních syntéz .

I. Třídění podle objektu

- A. 1. prostor
- 2. čas
- 3. předměty a/ tvary /Gestalt/, b/ spojení dojmů z různých c/ potenciální vlastnosti věci /mysl/, d/ děje
- 4. obecniny
- B. 5. pojmy, soudy /myšlenkové vyjádření objektu/

II. Třídění podle funkcí subjektu

- A. 1. Jednota nálady
- 2. Jednota zaměření
- 3. Perseverace
- 4. Jednota akce
- B. Schopnosti jednotící
- 1. Pozornost
- 2. pamět
- 3. inteligence
- 4. vůle
- C. Jednota sebevědomí, jednota já

III. Vztah subjektu a objektu

- 1. Jednota vědomí vůbec a/ současná b/ časová
- 2. Poznávací vztah A. aktuální B. dispoiční
 - 1. vnímání
 - 2. chápání
 - 3. pozornost
- 3. Citový vztah a/ spoluznění, b/ proticit
- 4. Snahový vztah

I. Duševní synthesy na straně objektu.

U člověka je duševní život ve bdění rozdělen na já a okolí. Na straně předmětů je členění 1. prostorové a 2. časové, oboujího se účastní i já. Právě psychologický prostor proti objektivnímu prostoru se vyznačuje zvláštním postavením mého těla uprostřed a psychologický čas proti objektivnímu je subjektivně orientován /na př. v očekávání, ve vzpomínkách/. Synthesa prostorová a synthesa časová nejsou tedy jen na straně objektu /v tom je jejich stránka obrácená ke skutečnému světu/, nýbrž i ve vztahu subjektu a objektu /oddíl III./.

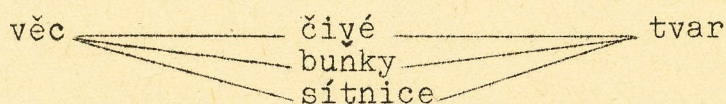
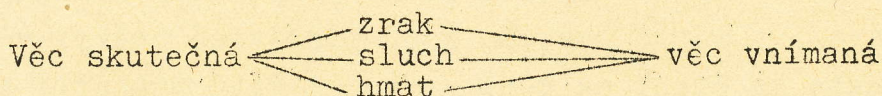
Prostorové a časové členění je celý systém /v matematice: souřadná soustava/; v tomto systému jsou podřazené celky: věci, děje, atd. Objekty se člení na věci /v tom i živé bytosti/ a děje. To však nejsou jen pododdělení času a prostoru, nýbrž nový druh synthesy.

Věc je synthesou svých vlastností. /Lockovi se ztratila věc, rozložená do svých vlastností - chyběl mu pojem synthesy, útvaru/ Děje jsou na věcech a mezi věcmi. Někdy nahlížíme na děj jako na znak věci /strom roste, list žloutne, papír hoří/, jindy je děj synthesou, jíž se účastní i více objektů /footballový zápas, zkouška, válka/. 3a. Tvar /Gestalt/ je synthesa v rámci jednoho smyslu /zraku, sluchu/. 3b. Aristoteles učil, že dojmy z různých smyslů se setkávají v sensorium commune, kde vzniká dojem věci. 3c. Ale na věcech vnímáme i jejich smysl /k čemu je klika - k otvírání, střevíc - k obutí atd./ a potenciální vlastnosti /na př. že lesklá kovová deska bude na dotek hladká, studená/. 4. Jednotliviny podřazujeme pod obecniny, hlavně ovšem pomocí slov /I.B/. Slovně vyjadřujeme také určení prostorová, časová, logická /shodný, podobný, různý/, pojmy i soudy.

Kant učil, že všechny synthesy na straně subjektu pocházejí ze subjektu. Jeho zásluhou je, že si všiml toho, že jde o synthesy. Kromě času a prostoru odvozoval Kant synthesy na straně objektu z kategorií logiky. Tak uvádí také kategorii kvantity, příčiny, vzájemného vztahu. I to jsou synthesy, které však v našem třídění pro stručnost neuvádíme. Aristoteles třídil kategorie

docela jinak; tento klasifikační problém zde nebudeme řešit. Příčinnost na př. patří mezi děje - obecniny.

Kant tvrdil mylně, že tyto syntheses vytváří subjekt z chaosu, z podnětů věci o sobě, která sama struktury tohoto druhu nemá. Ve skutečnosti jsou všechny druhy syntheses na straně objektu podmíněny reálným světem, který je v čase, prostoru, členěn na věci, ve vzájemném působení atd. Na naše smysly působí však podněty rozdělené /zvláště na zrak, sluch, hmat./, a to i uvnitř téhož smyslu /jednotlivé body chladové, hmatové, buňky sítnice čivé na barvu, na světlo atd./. Z těchto podnětů vzniká v nás celkový dojem /tvar, věc, děj/. Smysly analysují, nervový systém syntetisuje.

Kant má pravdu v tom, že synthesesa rozdělených podnětů tu je. Způsob této synthesesy je v něčem vrozený /"a priori"/, ale ne hned rozvinutý/na př. vnímání prostoru/ a podroben mnoha dalším vlivům /na př. individuálně nebo kulturně typologicky různé vnímání věci/. Můžeme spojovat podněty ze smyslů špatně, jinak než je spojení ve skutečných předmětech. Když jsou tyto omyly objeveny, uvědomuje si člověk, že subjektivní synthesesa je odlišná od objektivní, uvědomuje si její existenci. Praxe však opravuje omyly; úsudkem /na základě zkušenosti/ často opravujeme omyly smyslů. V té míře, jak se subjektivní synthesesa shoduje s objektivním uspořádáním, poznáváme pravdivě objektivní skutečnost. Pravdivost lidského poznání jest jen nedokonalá, částečná, ale schopná zdokonalování.

Synthesesa v mysli je jednak mnohem chudší než předmět skutečný, což však nevyklučuje její pravdivost a výstižnost; jednak je často vyšší než objektivní skutečnost. Prostor duševní jest jen nepatrným výsekem prostoru skutečného, ale je to dynamická koexistence mnoha věcí v jednom vědomí, věcí, které v objektivním

světě sice na sebe také působí, ale často mnohem méně než na sebe působí jejich vjemy v subjektu.

Uvědomíme-li si obecniny, shrnujeme v jedno dva nebo více jednotlivých případů, které objektivně jsou odděleny. Uvědomění obecniny je vyšší synthesisa než pouhý přírodní výskyt obecniny. Výskyt sobě navzájem podobných minerálů na př. diamantů je objektivní fakt, ale podřazení jednotlivých diamantů pod pojem diamantu je subjektivní synthesisa na podkladě objektivní skutečnosti. Tuto vyšší synthetičnost mysli zdůrazňovali idealističtí filosofové, někteří z toho usuzovali, že objektivní řád je důsledkem subjektivní synthesisy v duchu božím /formy věcí byly přede-
dem v bohu/. Člověk však v sobě zobrazuje řád světa; ale není to kopie, není to fotografie, nýbrž tak, jako slovo znamená mnoho jednotlivých případů, uvědomuje si člověk v jednom pojmu, v jednom soudu velmi rozsáhlou objektivní skutečnost.

Psychická synthesisa na straně objektu má dvě úrovně:

A. úroveň smyslová, názorná, B. úroveň slovní, myšlenková. Poně-
vadž slovo je odlišné od svého významu, je druhá úroveň
zřejmě odlišná od objektivní skutečnosti a jeví se daleko více
něčím subjektivním. Celá řada filosofů se klonila k naivnímu ná-
zoru, že názorné vjemy jsou zcela totožné s objektivní skuteč-
ností, ale o úrovni myšlenkové se to zřejmě tvrdit nedá. Platon
však učil, že správné myšlenky vystihují objektivní skutečnost
idejí; odtud se odvozují nauky o zření idejí, o intuici, na roz-
díl od zření smyslového. Husserl tvrdil správně, že obecniny
nazíráme /ovšem jen někdy/ na př. ten kdo srovnává barvy, abstra-
huje od tvarů, na nichž jsou tyto barvy. Ale nezbytným nástrojem
tohoto pozorování obecnin jsou jejich jména, slova; jinak bychom
zůstali na zvířecí úrovni náhodných generalisací. Poznávání obec-
nin nelze odpoutat od poznávání jednotlivin a od použití slov /jež
jsou společenským nástrojem dorozumění/. Husserl mylně pokládal
zření obecnin za prius, vnímání jednotlivin za posterius; chápal
logický vztah nadřazenosti /obecnina/ a podřazenosti /jednotli-
vina nebo podřazená obecnina/ při dedukci jednostranně. K obec-
ninám dospíváme poznáváním jednotlivin. Nominalisté z toho zase
nesprávně usuzují, že obecniny nejsou ničím objektivním, že jsou
to pouhá jména /nomina/. Zcela protivědecké je učení o nadrozumové
intuici /Bergson/.

Synthesy vnímání si uvědomujeme jen podle jejich výsledku, ne v jejich vzniku. Proto nemůžeme říkat, že jejich původcem je vědomý duch, jak tvrdí Kant a jiní idealističtí filosofové. Köhler mluví správně o "mlčelivé organizaci" našeho vnímání. Činnost tohoto organisujícího činitele byla a jest experimentálně zkoumána, na př. synthesa za ztížených podmínek /nezřetelný podnět, špatně osvětlený, malý, neúplný/; zkoumal ji také Krueger a jeho žáci /u nás Kratina - Studie z tvarové ps./ pod názvem aktuální genese čili vnímání ve stavu zrodu.

Ale nejen vnímání, nýbrž i vyšší duševní synthesy jsou většinou mlčelivé; ani myšlení není jen vědomé, nýbrž myšlenky se v nás pořádají i bez našeho vědomí. Husserl se pokoušel introspekci zachytit synthetickou funkcí mysli. To je marné počínání; ve vědomí máme mnohdy jen výsledek této činnosti, ne synthetickou činnost samu.

Thurstone vyšetřoval jednotlivé synthetické dispoice vnímání, které se u různých lidí vyskytují v nestejném kvantu /Faktorová analyza percepce 1944/. Lidé se liší rychlostí a rozsahem vnímáních synthes. Hudba vyšší úrovně může být pro nehudbníka pouhým rámusením; nestačí na to, aby ji chápal jako útvar.

Synthesy vyjmenované na straně objektu mají strukturu, kterou pozorujeme přímo na předmětech nebo na myšlenkách o předmětech /struktury logické/. Tyto struktury vystihují - ač nedokonale a mnohdy mylně/ strukturu věcí, struktury ve světě. Ale v myšlenkách děje se tak jiným, méně přímým způsobem než ve vnímání. Myšlením nám předkládá jen kostru nebo model skutečnosti; rozděluje ostře, co ve skutečnosti srůstá. Logické myšlení rozlišuje vždy ano-ne, ač je to protiklad nestálý.

Forma uvedených synthes je pokaždé jiná. Prostor je jinak uspořádán než čas /jednorozměrný/, věc se svými vlastnostmi a s ději má zase jiné formy, a stejně i vztah obecniny k podřazenému případu. Prvými dvěma formami se zabývá matematika, druhými logika. T.zv. logika relací se vztahuje na obojí.

Čas, prostor, celky a obecniny jsou synthesy ve světě; člověk má zvláštní duševní funkce k jejich poznání. Filosofičtí idealisté zkoumali tyto subjektivní funkce v době, kdy se psychologové spokojovali pojmem asociace /18. a 19. století/.

Do psychologie se přenesl filosofický spor mezi rativismem a empirismem, zvláště v nauce o prostoru /Berkeley, Lotze; Hering - nativista, Helmholtz - empirista a j./. Nativisté tvrdili, že člověk se rodí se synthetickou formou prostoru, do níž zařazuje jednotlivé smyslové dojmy. Empiristé tvrdili, že člověk získává prostorové vnímání zkušeností. Podrobné zkoumání ukázalo, že dítě se rodí s tělesným aparátem, který je předem přizpůsoben prostorovému vnímání /na př. schopnost obou očí společně sledovat jeden předmět/; při narození není ovšem ještě zcela zralý. Podrobného pozorování prostoru dosahuje dítě praxí, pohyby v prostoru, je to znalost získaná /empiricky/ pomocí vrozeného /nativus/ aparátu. Že člověk vidí plošně a hloubkově, je předem dáno, ale podrobnosti tohoto vnímání jsou získány. Reichenbach dokazuje, že člověk by se mohl naučit vnímat neeuclidovsky, kdyby žil v jiném světě; geometrie není /zcela/ apriorní.

Prostor a čas jsou objektivní struktury, skutečného světa, které jsou poznávány fyzikou i jinými vědami. Ale subjekt je také v prostoru a čase. To je podstatný znak prostoru a času psychického /já - střed prostoru psychického/. Nejsou to tedy jen synthesy na straně objektu, nýbrž patří touto stránkou i do III. skupiny vztahu mezi subjektem a objektem.

Myšlení je lidskou činností, není pouhým zrcadlením skutečnosti; je to syntheses, která je zřejmě také subjektivní. Pro to se s ním setkáváme také v oddílu II. a III. Ale činnost subjektu je podstatná i pro poznávací synthesy předmyšlenkové.

Dewey odvozuje myšlenkové kategorie z účelného jednání: "Abstrakce uvolňuje některého činitele, aby se ho mohlo užívatí. Generalisace jest toto užití." /Rekonstrukce ve filosofii 116./ Klasifikace je určována účelem jednání a ekonomičností. Různě třídí dřevaři, zahradníci, umělci, vědci a vtipálci /117/. Fakt, že myšlení zobrazuje skutečnost, nechce Dewey uznat; pragmatisté neuznávají objektivní pravdu. Dewey správně protestuje proti statickým pojmům, proti metafysice, ale zamítá jakoukoli stálost, neznaje dialektiky /nerozlučného spojení/ stálosti a změny.

Müller-Freienfels /Ps. der Wissenschaft 1936 Kap.III/ po vzoru pragmatistů vykládá, že kategorie vznikly z forem jednání. Chápání a ohmatávání rukou vedlo ke kategorii věci, substance.

hmoty, skutečnosti. Zobrazení a utváření vedlo ke kategorii formy oddělitelné od hmoty. Ukazování prstem vedlo ke kategorii individualisace ale i generalisace. Dělení a skládání jsou pramenem kategorií celku a částí, dále kvality. Počítání a měření jsou základem kategorií matematických. Pořádání vede ke kategorii vztahů prostorových, pořádek v jednání ke kategoriím časovým. Z rozdílu aktivity a pasivity vzniká kategorie příčiny a účinku /str.81/. M.F. nezavrhne docela pravdu objektivní a nepopírá výslovně, že kategorie mají objektivní význam, ale přece jen podléhá silně Kantovi; místo apriori však zavádí formy lidského jednání, které vznikly historicky a společensky v zacházení s věcmi. Tato část jeho učení je správná a velmi důležitá.

Ale stejně jako prostor chápaný měřeními a čas hodinami jsou objektivní skutečnosti, tak také věci, s nimiž zacházíme rukama jsou skutečné věci, a formy nejprve tvořené řemeslníky jsou obdobně i ve věcech atd. Člověk odděluje svým jednáním a později i pouhou abstrahující pozorností od konkrétní /=srostlé/ skutečnosti abstrakta, ale nevytváří tím obecniny, vlastnosti, formy, vztahy atd. Věda musí zdokonalovat kategorie, aby odpovídaly zmnoženému poznání, na př. ve fyzice /energie, vlny mezi hmotami a jiné nové kategorie/.

Kategorie jsou určovány vlastnostmi věci samých. Ovšem že nejdříve člověk má kategorie zcela praktické /ne tak obecné, jako kategorie vědy/. Kategorie vyjadřují, jak člověk zachází s různými formami skutečnosti. Člověkovy kategorie vystihují tím objektivní formy jen nedokonale, ale postupně lépe. Praxí se stýkáme s objektivní skutečností, a proto i nejvyšší kategorie vznikly z praxe, ne zřením. Mylný názor o původu kategorií ve zření /a myšlení/ zavedl Platon, který jako celá jeho společenská třída pohrdal ruční prací. Bergson, který již nemohl původ některých kategorií z praxe popřít, označil tyto kategorie za méněcenné.

Ve zrakovém vnímání jsou nám z části dány hotové tvary bez našeho přičinění a to vedlo k názoru, že poznání je pasivním odrazem skutečnosti. O myšlení je to méně snadné tvrdit, ale i po Platonovi bylo hlásáno zření pojmů.

Tvary jsou utvářeny na základě smyslových podnětů z věcí /a dějů/ na nižší úrovni bez našeho přičinění. Byla však vyslovena

theorie, že zrakové tvary tvoříme objížděním oka po obrysu předmětu, po čáře. Při čtení tak zřejmě nečiníme; nestačili bychom objíždět tvary všech písmen. Ale což když se učíme písmena znát? "Tvar" jako je dvojtečka činí nesnáze jak fyziologickému výkladu Köhlerovu /kritika Becherova, Z. für Ps. 87, 1921/ tak pohybovému. Výrazové působení tvarů může být spjato s tím, že se vcitujeme v pohyb čáry /Lipps/, ale neplatí to zase pro výraz obličeje.

Naproti tomu je správný výklad smyslu některých vjemů z praxe: nůž vnímáme jako nástroj k řezání, klíč k otvírání, když jsme se o jejich funkci přesvědčili vlastní praxí. Ale tím se nevysvětluje, že chápeme smysl náznaků dějů, jichž se neúčastníme. Kromě toho, když vidíme nůž, neřežeme jím ani se o něj neřízneme a přece ve vjemu je to naznačeno. Smysl vjemu podávající potenciální vlastnosti věcí je negací uskutečnění těchto vlastností: nůž právě nereže a přece víme, že reže /může rezat/ - je to nová dialektická synthesa v našem poznání.

Závislost poznání prostoru, času a obecnin na lidských praktických činnostech, zvláště práci, nebudeme již rozvádět /viz I. díl o prostoru i času/.

II. Duševní synthesy podle funkcí subjektu.

Ve všech duševních funkcích je vztah subjektu a objektu; zde probereme subjektivní stránku jen některých funkcí. Jednota zaměření shrnuje jednotnost subjektu jako okamžitou disposici, akce a nálada jsou dva póly přítomného stavu subjektu.

A. 1. Jednota nálady není normálně předmětem pozornosti člověka, teprve v reflexi. Rozlišení jasného, často rozumového vědomí a pozadí nálady je charakteristická pro pokročilý stupeň vědomí a civilizace. V primitivnějších stavech této dvojitosti není.

Jednota nálady nemusí být naprostá a v chorobných případech je nálada zcela rozdvojená. Normálně má člověk jednotný náladový základ - třeba jen krátkodobě stálý. Heidegger rozbíral tento základní pocit a objevil /u sebe/, že v tom je starost, pocit nicoty, děs ze smrti. Rozšířil tento poznatek na všechny

lidi. Nálada není pouhým citem, nýbrž je to životní postoj /na př. optimistický/, ovšem neformulovaný slovy. Krueger /Das Wesen der Gefühles 1929/ prohlásil, že člověk má v každém okamžiku celkový cit, který je obdobou celkového dojmu z útvaru /na př. z akordu/, je to celostní kvalita z úhrnného obsahu vědomí. Ale celostní cit tohoto druhu je význačný jen někdy - na př. v uměleckém, v erotickém prožitku, vůbec v okamžité citové integraci. U člověka navenek integrovaného, přítomně integrovaného /E. Jaensch/ jest citově význačný celkový ráz dojmů syntetickým činitelem, kterému se přizpůsobují jednotlivé dojmy. Víme, že nálada vskutku /spolu/ rozhoduje o tom, jak budeme citově prožívat nové dojmy. Nálada je jednou vnitřní podmínkou toho, vnější celková situace podmínkou věcnou. Je to působení důležitějších částí /resp. celku/ na méně významné a působení dosavadního stavu na nové podněty.

A. 2. Jednota zaměření nemusí být vědomá. Teprve vědomé poruchy vedou vůbec k objevu zaměření. Stane se něco, co jsme neočekávali. Tu je teprve vidět, jaké v nás bylo zaměření. Překvapení a zděšení jsou důsledkem neshody zaměření s nastupující skutečností. /Setkání protikladů; může být plodné, vede-li k synthese vysvětlení nečekaného/. Zaměření máme jiné ve škole, jiné v soukromí, jiné doma než na výletě. To si zčásti uvědomujeme ale vedle toho to určuje bez našeho vědomí vybavování myšlenek, chování, cítění. Někteří lidé se ovšem stále vracejí k týmž tématům, ku svým koníčkům nebo k svému převládajícímu zájmu. Jejich zaměření je v tom dlouhodobé.

Zaměření vykládali již asocianisté, proč se vybavují myšlenky nejen pod vlivem předcházejícího podnětu /konstelace/; představovali si je jako fyziologickou pohotovost mozkových stop /na př. Vilém Forster/. Jednotu duševního života v čase bychom by nevědomého zaměření /které pozitivisté pokládají za pouhou fikci/ vůbec nevysvětlili.

A. 3. Perservace. Zatím co se zaměření rozumí celkové rozpoložení a to jak představové a myšlenkové, tak citové a snahové, znamená perseverace setrvávání jednotlivých obsahů nebo citů, které se znovu vracejí do vědomí.

James, Müller a Pilzecker, O. Gross /Die Zerebrau Se-

kundarfunktion 1902/. Heymans a Wiersma /převzali Grossův pojem sekundární funkce - trvání podnětů, které je u zvířete a dítěte slabé/ zdůrazňovali význam perseverace. Poslední dva dělili podle toho charakteru. Srv. Le Senne, Ewald /retentivita/. Spearman mluví o duševní strvačnosti /inertia/ - /Abilities of man 1927/.

Byly podniknuty četné experimentální výzkumy, aby byl zjištěn osobní faktor "perseverace" předpokládaný posud jmenovanými badateli. Z posledních souhrnů tvrdí R.B. Cattell /Description and measurement of personality 1946, 433 nn/, že tento faktor existuje - sám jej experimentálně dokazoval - ; Eysenck /Dimensions of personality 1947, 154 nn/ je skeptický. /Oba jsou Angličané, většina výzkumů perseverace byla zatím podniknuta Angličany./ Rozhodně je nutno od perseverace oddělit setrvávání vůle - volní vytrvalost. Různé testy ^{perseverace} motorické /na př. obdoba Eysenckova testu psát jeden řádek y a jeden h a pak dva řádky střídavě h a y/ korelují vysoko, jiné s nimi a mezi sebou nízko.

Příklad perseverace smyslové: znovu se vynořují melodie, perseverace motorické: pokračování v činnosti, i když není již účelná. Opak perseverace motorické nebo myšlenkové se nazývá Umstellbarkeit. Soustředění myšlenkové si žádá značného setrvávání, kdežto konverzace a umělecká tvorba menší. Pfahler rozlišil typ pevný s větší perseverací a plynulý s perseverací menší. Ale souvislost jeho typů s anglickými testy perseverace nebyla zkoumána. Kretschmer /z něhož Pfahler vyšel/ poukazoval na houževnatost a perseverační ztrnulost u schizothymů. Do této souvislosti patří i jeho pojem viskosity u atletiků. Vztahy mezi perseverací, pevností a houževnatostí musí být ještě dále zkoumány. Průběh duševního života je podmíněn činiteli setrvačnými i činiteli měnícími, jde tu o konflikt protikladů. To však nevylučuje existenci osobní konstanty, která je poměrně stálou vnitřní podmínkou stupně setrvačnosti. Některý mozek je setrvačnější. Tvořivost je ovšem syntésou setrvávání i změny, kdežto oba extrémy jsou méně cenné. Děti mají proti dospělým jak větší setrvačnost - lpějí na přesné reprodukci pohádky, na přesné ceremonii před spaním -, tak daleko větší nestálost. Chybou by bylo shrnovat duševní život do jednoho rozměru stupně setrvačnosti, ježto tu jde o dvojici protikladů s proměnným poměrem sil, s bojem končícím velmi různě /kompromis, vítězství jedné síly, tvořivá syntéza/ a o různé vrstvy a stránky osoby /bezděčnost, vůle; představy, myšlenky, po-

hyby/.

A. 4. Jednota akce. Živočichovo jednání je jednotné /stonožka běží všemi nohama spořádaně/, jinak by živočich brzy zašel. Tato koordinace mnoha pohybů a vůbec dějů v organismu je výtvořem vývoje nám většinou v podrobnostech neznámého.

Nervový systém je spojovací a koordinující orgán. Poněvadž duševní život je vyšší formou živočišné reakce, přejímá její jednotnost; ale pokud je něčím novým, musí být jeho jednota zaručena novou syntésou. Duševní choroby svědčí o tom, že tomu tak vždy není, i když nižší nervové funkce jsou normální.

Praxe žádá i na člověku, aby jednotně jednal, a to aspoň krátkodobě; ale čím více je lidský život organisován dlouhodobě, tím také jednání musí mít dlouhodobou jednotnost. Jednotné jednání je vytvářeno vůlí na základě jednotného pochopení situace inteligencí. Máme jednak jednotnost jednotlivé akce /na př. bezděčnou jednotnost automatického pohybu, vědomou jednotnost souboru pohybů s jedním cílem/ jednak sjednocujícího činitele osobnosti - vůlí. Vedle toho jsou mezi tím zásady a zvyky jednací. Pluralisté prohlašovali, že vůle neexistuje, že jsou jen jednotlivá jednání nebo jednotlivé zvyky. Vůle se tvoří jednáním a vznikem zvyků, ale je to přece jen zvláštní činitel. Jednotlivina /akt/ i obecina /vůle/ jsou skutečné; mezi obojím je vzájemné působení /ne pouze statický logický vztah nadřadění a podřadění, který Dewey správně odhalil jako sociomorfní obraz pána a poddaného/. Z jednotnosti akce bychom mohli teleologicky vykládat také všecko, co je akcí v širším slova smyslu v duševním životě. Logické zákony totožnosti, sporu a vyloučeného třetího jeví se v tomto pojetí důsledky toho, že myšlenková akce musí být jednotná, má-li být úspěšná. Logika je pak pouze subjektivní účelnost, užitečný postulát.

Proti takovému výkladu jsou dvě námítky: 1. t.zv. teleologický výklad není vysvětlením, nýbrž jen konstatováním, že určitá disposiční nebo dějová struktura živé bytosti je podmínkou udržení nebo rozvoje bytosti nebo druhu. Darwinův princip přežití nejschopnějšího vysvětluje, že se takové zařízení udrží. Logičtí lidé by podle toho byli životně schopnější /*ceteris paribus*/. Vznik oné struktury se tím nevysvětluje /pokud se vhodné

adaptace individua nepředávají potomkům/. 2. Každé přizpůsobení živé bytosti je přizpůsobením k něčemu, především k vnějšímu okolí a tak i myšlení je adaptací vědomí na svět. Logické zákony musí být proto ve shodě s vlastnostmi světa. Jak víme, je tato shoda nedokonalá, ale existuje. Stejně jako logické kategorie tak i logické zákony mají původ v praxi, a jsou proto jak subjektivní tak objektivní.

Podobně lze chápat i jednotnost morálního postoje: důslednost, věrnost. Hodnoty logické i morální se tím pragmaticky biologisují, když zanedbáváme fakt, že skutečnost nás nutí k jednotnosti. Nedodržíme-li to v oblasti theorie nebo ethiky, nezajdeme sice, ale dočkáme se jiných nesnází. Ježto pak obojí není jen věcí jednotlivce, jde o špatné zkušenosti společnosti se špatnými postoji theoretickými a morálními, které si vynucují změnu, tvorbu lepšího. Skutečnost pak také nutí k změně ztrnulých pojmů, způsobů myšlení a postojů. Jednotnost jednotlivé akce, jednotlivého použití slov, pojmů je nutnější než jednotnost dlouho trvající. /Škádlení, ironie, vtip jsou však podstatně protikladné./

Z biologické účelnosti vykládá Stern /Psychologie auf personalistischer Grundlage/ některá fakta z psychologie vnímání, zvláště existenci prahů. Výběr z chromných možností podnětových, úžina vědomí také pomáhá jednotnosti duševního života

Gehlen /Der Mensch/ chápe dětskou hru i použití řeči jako prostředek k dosažení jednoty ohrožované množstvím podnětů.

Duševní život člověka je otevřen světu daleko více než omezený pudový život zvířete, a proto musí mít nové prostředky ucelení.

Tyto příklady svědčí o užitečnosti "teleologického" výkladu, který ve skutečnosti ukazuje, že život, speciálně duševní život je syntésou protikladů: rozmanitost je spojována v jednotnost, a to různým způsobem: selektivností smyslových orgánů po stránce kvality /oko vnímá jen světlo/ i kvantitativně /práh popudu a rozdílu/, selektivností pozorování /úžina vědomí - kvantita, obsah - kvalita/ dočasnou stabilisací myšlenek /logika/, odvedením řady podnětů hrou, řečí, fantasií, a posléze syntésou vnitřních i vnějších podnětů v jednotu akce.

Obráceně bychom proto mohli říci, že akce potřebuje rozmanitostipodnětů, inteligence rozmanitostí světa, kterou chce ztotožnit /E. Meyerson/, tvořivost umělceva rozmanitostí materiálu. Vztah mezi syntetickými schopnostmi a jejich materiálem je vzájemný, jedno druhému slouží. Zdárná synthesisa je trvalejší než špatná. /Zdar se neměří jen trváním !/.

Vztah potřeby, prostředku a cíle je jen jedna z těchto syntheses, a to časově orientovaná struktura, člověku prakticky nejznámější. Podle jejího vzoru chápe i synthesisy, kde čas není prvním známkem. /Na př. Felix Vodička strukturu uměleckého díla nazývá teleologickou./ To je jeden důvod nesprávného teleologismu. Mechanisté se marně bránili obnově teleologického chápání života; dokud jej nechápeme jako dialektickou synthesisu protikladů, nezbavíme se teleologické metafysiky nebo mechanické či positivistické bezradnosti.

Jednota akce nemůže být jediným výkladovým principem duševního života. Člověk má řadu stavů značně pasivních /hledí, prochází se, sní/, ačkoli nikdy není zcela pasivní. Jednota akce je východiskem jednoty vědomí a duševního života, ale nevyčerpává ji úplně.

B. Sjednucující schopnosti.

Ačkoli ve světě samém je čas, prostor, jsou věci, děje a obecniny, přece subjekt i tyto synthesisy sám spolutvoří, takže objektivní čas prožíváme jako psychický, podobně prostor atd. Schopnosti provést tuto synthesisu /časovou, resp. prostorovou, věcnou/ neoznačujeme zvláštním jménem, ačkoli se dají zkoumat ve svém vývoji od zvířete k člověku, od primitiva k civilisovanému, od dětství k dospělosti. Jedině schopnost tvarového vnímání estetického se nazývá nadáním. Esteticky vnímat hudbu znamená vnímat ji jinak, uspořádaněji než při vnímání mimoestetickém. Estetické vnímání je prvním stupněm tvoření /v němčině: Gestalt-Gestaltung/.

Také vnímání smyslu věcí a chápání obecnin je funkcí nadání, totiž inteligence. Inteligentnější člověk vnímá lépe, propracovaněji než méně inteligentní. Proto je možno u dětí testovat inteligenci testem kreslení /Goodenoughová/-nezáleží to na dovednosti.

motorické, ale na tom, co dítě vidí. Abstraktní myšlení slovní ovšem od vnímání odvádí.

Dosud vyjmenované subjektivní synthesy /náladu, zaměření, perseveraci, akci/ nenazýváme sjednocujícími schopnostmi, ačkoli nálada, zaměření i perseverace působí k sjednocení proudu duševního života. Lidé se liší trvalostí a pevností nálady /dítě, urážlivý člověk snadno podlehnou dojmu/ i zaměření; nemáme jen fakt jednoty nálad, zaměření, akce, nýbrž i dispoziční rozdíly v trvalosti, pevnosti a rozsahu této jednoty, ale není tu prostá stupnice od nejslabší k nejsilnější synthese jako u nadání.

B 1. Pozornost obyčejně nenazýváme nadáním, ačkoli rozlišujeme přece žáky pozorné a nepozorné nejen podle okamžitého chování, nýbrž i podle dispozice. Každá duševní synthese předpokládá dispoziční /sklon, schopnost/ subjektu k této synthese. Ale dispozice může být obecná /na př. inteligence/, synthesa individuální /na př. řešení úlohy/, ačkoli jsou i dispozice individuální /na př. zkušenost o podobné úloze/, které jsou výsledkem syntheses předcházejících.

Pozornost dělíme na širokou a úzkou a typologicky rozlišujeme lidi s dispozicí spíše k široké méně soustředěné pozornosti a k pozornosti spíše úzké a ostré. Vedle toho jsou rozdíly v rozsahu pozornosti /současně, v čase/, které souvisí s inteligencí. Trvání pozornosti souvisí s perseverací /bezděčnou/ a vůlí /úmyslné/. Pozornostních dispozic je tedy více. Také se zkoumá dispozice ke kolísání pozornosti /v době 5 až 10 vt./, poněkud negativně korelující s vůlí /Gummings, Walton - Brit. Journ. Ps. 1939 a j./, které s dospíváním klesá /částečný výklad: úmyslná, volní pozornost podporuje bezděčnou/.

Výsledkem činnosti pozornostních dispozic je určitý aktuální fakt pozornosti /stav subjektu, který je pozorný a danost objektu/, o němž bude řeč. /III.1./

B 2. Paměť. Zase rozlišujeme fakta paměti a dispozice pamětní. Fakta: 1. bezprostřední paměť /na př. slyšíme-li větu, melodii/, u člověka větší než u zvířete. 2. Opakování navyků. 3. Znovupoznání povšechné a totožnostní. 4. Představa opakující minulost. 5- Uvědomělá vzpomínka /názorná, vědomostní/. 6. Ved-

le toho působí minulý duševní život na přítomný, aniž o tom víme: vnímáme podle minulých zkušeností, nové dojmy, myšlenky se připodobňují starým.

Pod názvem paměť je tedy obsaženo několik různých funkcí. Někteří filosofové vyznačili každý vliv minulosti jako paměť - pak by mělo zmagnetisované železo nebo želatina také paměť. Jiní tvrdili, že paměť je podstatným znakem života vůbec t.zv. inné /Hering, Semon/; to je mylný psychobiologismus. Dědičnost není paměť. Ale již nejnižší živočichové jsou učeliví, t.j. opakují reakce, které získali. Získávání reakcí se děje podle zákona účinku /Thorndike/ na nejjednodušším supni metodou pokusů a chyb / trial and error/. Na nezvyklý podnět reaguje živočich rozmanitými pohyby; některý z těchto pohybů zmírní napětí nebo destruktivní účinky podnětu. Po druhé opakuje živočich právě tento uvolňující pohyb spíše než pohyby jiné. K naučení vhodné reakce však nestačí jedna zkušenost.

To, co se nazývá paměť, je tedy jedna stránka procesu učelivosti, což je tvořivý děj, adaptace na nové okolnosti, jehož výsledek se uchovává a reprodukuje, čemuž se říká paměť.

Na vyšších stupních se neděje učení nové vhodné reakci náhodnými pokusy ani podmiňováním /Pavlovými reflexy/, nýbrž inteligentně, vzhledem do situace, to znamená pochopením obecné zákonitosti.

Paměť a inteligence /a předstupně inteligence - učelivost nižšího druhu/ spolu nerozlučně souvisí. Inteligence potřebuje paměti, paměť uchovává výsledky činnosti inteligence. Také napodobivé opakování se děje u dítěte více nebo méně inteligentně. Ostatně dítě se učí napodobit také methodou pokusů a chyb.

Paměť je nerozlučně spjata s tvořivým přizpůsobením živé bytosti. Představa paměti jako stopy ve vosku je naprosto klamná. Název "mechanická paměť" znamená jen paměť méně inteligentní /nikoli paměť člověka méně inteligentního! i při vysoké inteligenci se leccos pamatuje mechanicky/.

Paulhan chápe paměť jako defekt inteligence. Inteligence je činnost zcelující; nedokonale ucelené se pamatuje mechanicky. Proto někteří slabomyslní bezvadně reprodukují mechanicky množství dat. Naproti tomu je logická paměť přímou funkcí inteligence.

Znovupoznání není s počátku přesným poznáním totožnosti, nýbrž děje se na základě podobnosti. Poznávání podobnosti, rozdílu a později totožnosti je však zase funkcí inteligence. S vyšší inteligencí se poznává podobnost, různost i totožnost podstatných znaků lépe.

U zvířat pozorujeme obdobu znovupoznání při shodě reakce. Pes se "raduje" když se objeví jeho pán /"citové" kritérium znovupoznání, také u malých dětí/. Znovupoznání a překvapení jsou protiklady, které se vyskytují zřetelně teprve na vyšším stupni duševního vývoje. U prvoků je buď obvyklý podnět a obvyklá reakce nebo podnět neobvyklý vedoucí k tápání /nebo k šoku - obdoba překvapení/.

Znovupoznáním je dále poznání celku na základě části nebo poznání něčeho jakožto znaku pro další objekt /asociace podle současnosti resp. následnosti/. Tvoření těchto asociací je zase věcí inteligence - méně vyspělá zvířata tvoří asociace /podmíněné reakce/ velmi těžko - proto Pavlov nejlépe experimentoval se psy.

Vzpomínky jsou zvláště význačným rysem lidského duševního života. Bergson je přisuzoval zvláštnímu druhu paměti, která prý není uložena v mozku. Člověk má mnohem více představ než zvířata. Vzpomínkou se stává představa která neztratila svou totožnost, která je zařazena do souvislosti. Malé dítě má sice paměť a obohacuje svou představivost, ale neindividualisuje vzpomínky /výjimečně od 1. roku, zpravidla jsou první vzpomínky značně pozdější/, aspoň ne na dlouhou dobu - jeho představy navzájem splývají /na způsob snu/. Vzpomínka se tedy vyznačuje tím, že je to opakování minulé zkušenosti bez vnějšího podnětu - tedy jakási halucinace, to mohou mít již zvířata, ale dále tím, že je jasně odlišena od přítomnosti /což u zvířecích představ není/, zařazena do minulosti /což se děje s nestejnou dokonalostí/ a nepopletena s jinými zkušenostmi /to zase platí pro ideální paměť, zpravidla nastává zkreslení/. Tímto zařazením do minulosti přestává být halucinací, ztrácí však také v souvislosti s tím citový přízvuk a smyslovou názornost. Vzpomínky takto zařazené jsou dílem rozumové zařazující činnosti; kdyby jí nebylo, měli bychom halucinace. Tedy i zde se uplatňuje inteligence. /Proto primitivové nemají historii, nýbrž mythy/.

Paměť je tedy název pro reprodukční činnost, která obnovuje to, co bylo s větší nebo menší inteligencí nově vytvořeno a pro činnost reprodukcující uspořádaně /vzpomínky/.

Na paměti se rozlišuje dispozice k vštěpování, k udržení a k vybavení. Prvá dispozice se liší u různých živočichů a různých lidí kvalitou /jakého druhu celky se vštěpují/ a kvantitou /v jakém rozsahu a množství/. Děti si vštěpují názorné souvislosti, dospělí více myšlenkové /paměť logická/. Kvantitativně je dětská vštípivost rychlá, snadná, ale nemá tak velký rozsah jako u dospělého a rychleji nastává rozpad utvořených celků /aspoň v útlém dětství/. Stářím vštípivost upadá. Udržení v paměti zjišťujeme jen podle vybavení. Proto tvrdí Freud, že člověk nezapomíná nic, ale nemůže si vždy všecko vybavit. Hypnotické pokusy vedoucích vybavení zapomenutých dojmů tuto domněnku podporují, ale nedokazují. Schopností vybavování se pak lidé značně liší. Dojmy se neudržují beze změny, paměť není absolutně věrná; rozdíly mezi lidmi v tom jsou zase značné. Rušiví činitelé jsou zčásti titíž jako ti, kteří působí při tvorbě vnímání útvarů: podobnost se stupňuje /případně až v totožnost/, útvary se stávají pregnanternějšími; ale nastává také pochod opačný - desintegrace, vybavujeme si jen trosky. Paulhan zdůraznil, že zařazení prvků do nových celků vyžaduje rozbití prvků starých. Proto logická paměť odporuje mechanické.

Schopnost vybavit po delší době je Thurstonem statistický zjištěný osobní faktor všeobecné paměti, ale jsou také specifické paměti jako sluchová, pro tvary, čichová, kterou souvisí s živostí příslušných představ nebo se schopností vnímání vztahů mezi určitým materiálem /paměť pro čísla a pod./, pro tvoření určitých celků /jako paměť pro obličej/.

Paměť je tedy činitelem velmi složitým - a také nesnadno měřitelným.

2. Intelligence. Člověkova inteligence se projevuje ve slovním myšlení, jež zvíře nemá, ale také v myšlení názorně-praktickém, jehož nižší stupeň některá zvířata mají. Již tvorba podmíněných reakcí a účelivost pokusem a omylem je tvořením nových adaptací a jejich kvalita i kvantita jsou měrou duševní vyspělosti živočicha. Mravenci, kteří mají velmi složitě specialiso-

vané instinkty zděděné, mají také ve srovnání s jiným kmyzem značnou schopnost tvořit nové reakce.

Někteří psychologové /Jako W. Stern, Claparède a j./ definují inteligenci jako schopnost přizpůsobovat se myšlením novým situacím, tedy jako jeden druh tvořivost biologicky adaptační, což je obecná vlastnost živočichů. Užší je původní pojem inteligence - schopnost chápání - nebo jiný - schopnost /slovního/ myšlení.

Tvořivost záleží v tom, že se utvoří nový celek, nový útvar. Může to být pouhá hra /hra a tvoření úzce souvisí/, ale častěji je dán problém /praktický nebo theoretický/, t.j. porucha rovnováhy nebo nedocelený útvar. Inteligence je tedy schopností celkotvornou, kdežto paměť jen schopností reprodukcující nově získané celky. Již na úrovni pouhého vnímání bez myšlení se projevuje syntéza, tvoření vjemových celků: vyšší živočichové vnímají útvarově dokonaleji, a ještě dokonaleji utvářeně vnímá člověk /ne však čichově/. Celkotvornou schopnost v oblasti konkrétní a názorové mají umělci.

Inteligence je scelující funkcí ve spojování podnětů v celek. To se projevuje pochopením složitého nebo neúplně daného /chytrému mrkni hloupého trkni/. Inteligence umožňuje ucelené pochopení situace. Každý vedoucí musí mít schopnost **synthesy** a schopnost jejího zvládnutí /učitel, dílovedoucí, důstojník, politik/. Ve spojení s vůlí nazývá se to **organizační schopností**.

Poněvadž myšlení je svým původem náhražkou jednání dočasně nemožného nebo nevhodného, může se stát myslící člověk nepraktickým, ale úspěšný praktik nesmí být neinteligentní /relativně vzhledem k svému oboru/. Inteligence je původně zaměřena na zvládnutí vnější situace /a její předstupně/, pak i na zvládnutí pojmové a theoretické. Není to činitel primárně sjednocující nitro. Velmi inteligentní člověk může být vnitřně rozháraný. Inteligence tvoří jednotnost, ucelenost člověka jednak v okamžitých situacích a úlohách, jednak dlouhodobou jednotu životního názoru. Tato jednota přispívá značně k jednotnosti osobnosti. Některé vady vůle - nerozhodnost, váhavost, kompromisnost, měkkost jsou zároveň vadami inteligence. Ale nejlepší theoretik /ač není slabochem/ nebývá člověkem nejlepší vůle,

a ten zase nebývá nejlepším theoretikem, ač není hloupý. Spojit obojí ve vysoké míře je výjimečná schopnost.

Protichůdné stavy se v člověku utkávají, aniž by tomu mohla jeho inteligence zabránit. V tomto případě může myšlení spor zostřit nebo hledat kompromis. Filosofie často vyrůstá z theoretického řešení vnitřních sporů - subjektivní typ filozofa, který hledá cestu z nesnází společenských, jež prožívá těžce v sobě; osobní a společenské konflikty se však zcela nekryjí: Platon - spor ducha a těla a konflikt aristokratů s lidem v Athénách. Sartre - vnitřní rozpolcenost a fašismus lákající i hrozící francouzské inteligenci, která měla ideál svobodného **individua**.

Schizotypové svým myšlením spor zostřují, cyklotypové uzavírají kompromisy.

Inteligence nemá totiž jen schopnost spojující, nýbrž také rozdělující, nejen synthetickou, nýbrž i analytickou. Proto se někdy rozlišují analytikové, kritikové proti synthetikům /Paulhan, Stern/; v myšlení je nutné obojí, ale ne každý je k obou stejně nakloněn a schopen. Analýza /ve spojení s určitými povahovými dispozicemi/ jednotu osoby nezvyšuje, naopak zostřuje rozpory. Proto se říká, že myšlení oslabuje vůli, že intelektualismus ochromuje; ale to je jen jeden druh myšlení a ještě ne sám o sobě, nýbrž ve spojení s jinými činiteli. Velké osobnosti jsou analyticky i syntheticky ale ne vždy obojí ve stejné míře: Masaryk byl zpočátku značně kritikem, v národním osvobození pak synthetikem.

3. Vůle je význačná synthetická schopnost člověka. Zvíře je vytrvalé ve shánění potravy, když má hlad; ale není to vůle. Člověk osvědčuje svou vytrvalost právě tam, kde není poháněn bezprostřední potřebou. Rozhodnost je jiná stránka vůle nutná pro zvládnutí rozmanitosti podnětů, které na člověka doléhají. Lidský zájem je mnohem širší než zvířecí /na př. dítě před několika hračkami pod vánočním stromkem neví, které se věnovat dřív/ a dojmy člověka setrvávají v paměti takže na něj působí nejen přítomnost, nýbrž i minulost. Vůle musí vytvořit z těchto rozmanitých podnětů jednotné jednání. S rostoucím rozsahem zájmů člověka rostou úkoly vůle.

K činnosti vůle je nezbytně třeba inteligence. Jest jí třeba při rozhodování, a když úkol není mechanický, také při provádění. Mechanické lpění na rozhodnutí znesnadňuje provádění úkolu. Inteligence potřebná k jednání má poněkud jiné úkoly než inteligence theoretická, ale čím významnější má úkoly, tím účinnější podporou jí je theorie.

Inteligenci můžeme zkoušet v situacích, které nevyžadují jednání; rozhodnost, energičnost můžeme zase zkoušet v situacích, které nevyžadují zvláštní inteligence. Ale jako theoretikovi vadí některé nedostatky vůle, tak také praktikovi vadí nedostatek příslušné inteligence.

Inteligence je zaměřena na uspořádání našeho světa po stránce poznávací. Vůle je synthetickou činností nejen pro osobu samu, nýbrž i pro její okolí. Organisátor je činitelem ucelujícím. Jeho inteligence ve spojení s vůlí utváří vnější svět. Druhotně se obrací vůle dovnitř /cvičení v sebezdokonalování/, zvláště v některých náboženských a mystických praktikách /joga, exercie Ignác z Loyoly/. Evropští mystikové byli mnohdy organisátory - lidé silné vůle.

Stejně jako myšlení dělí i spojuje, dělí i spojuje i vůle. Především na venek: Člověk silné vůle buď si druhé podřídí nebo odpudí. Obojí je časté. /Závislost na organizaci společnosti. Ve společnosti individualistické je stálá konkurence./ Za druhé dovnitř: Lidé silné vůle nejsou vždy lidmi nejharmoničtějšími, poněvadž mnohdy v sobě násilně potlačili jednu složku své bytosti. /Typ schizothyma, rozpolceného, ale se silnou vůlí - Calvin, Hitler; dokonce rozpory posilují aktivitu jako únik před sebou samým, tvrdí Klages/. Sjednocující vůli se nedaří vždy sjednotit všecky podněty uvnitř osoby, některé musí potlačit. Vůle potlačuje vždy, praví Klages, který nenávidí vůli; dosahuje jednoty rozštěpením na přijaté a zavržené tak jako církev katolická.

Mluvíme o rozumnosti jestliže inteligence a vůle zvládají dobře a harmonicky člověkovu osobnost. A zase kromě vnitřního působení rozumnosti jest i působení vnější. Rozumný člověk je na místě tam, kde jde o vytvoření jednoty ve značně protikladné situaci.

Intelligence i vůle mají materiál, z něhož se snaží vytvořit jednotu. Jsou to jednak proměnlivá vnější situace jednak stálější vnitřní dispozice. Člověk slabšího temperamentu může být spíše rozumný než člověk temperamentu vznětlivého. Člověk s málo zájmy může být spíše vytrvalý. V obtížných vnějších situacích pak selhává často i ten, kdo normálně dobře obstál.

Rozum a vůle jsou vlastnosti dospělého člověka proti dítěti. Vle již duševní život dítěte je celkem; intelligence a vůle nejsou jediní činitelé synthesy. To, že si uvědomujeme prostor a čas kolem sebe, je také synthesa; duševní život tvoří celek prožívání, v daném okamžiku i průběhem času. Mluvili jsme již o tom, že tyto synthesy mají stupně; tak na př. ve spánku beze snu jich takřka není, ale i ve snu jsou oslabeny. Podobně při ztrátě orientace u duševně chorých, v horečce. Vnímání uspořádaného světa je také dílem duševní synthesy, která je u dítěte prostší než u dospělého, u umělce bohatší než u neumělce.

Každá synthetická činnost předpokládá něco, co se syntetizuje: při vnímání jsou to jednotlivé podněty, paměť reprodukuje asociace řady členů a nově utvořené celky, vůle provádí synthesy vnitřních a vnějších podnětů. Intelligence zpracovává rozmanitost praktických i theoretických, názorných i slovních dat. Ale intelligence se vyznačuje také rozlišováním, tvořením rozdílů. Podobně synthetická např. umělecká schopnost vnímací je založena na jemné diferenciaci. Špatná paměť špatně rozlišuje. Některé synthetické schopnosti jsou tedy zároveň schopnostmi diferencujícími. Nadání je schopností vyšší synthesy: větší rozlišenost je spjata ve vyšší celkový útvar. Člověk potřebuje ucelenější vůle, poněvadž na něho působí více podnětů a jemněji rozlišených než na zvíře.

I prostorové vnímání je synthesesou, poněvadž je zároveň diferenciací. Lidský prostor je mnohem složitější než prostor blechy nebo žížaly. Činnost lidských syntetických funkcí je založena na protikladu rozlišenosti a ucelování. U inteligence a vůle to přímo prožíváme; je to boj. Ucelenost tu není dána, nýbrž musíme se o ní snažit, a nedaří se to vždy, inteligence i vůle selhávají a uvědomělý člověk to cítí, kdežto primitiv nebo dítě nikoliv. Pouze dočasný neúspěch není ovšem překážkou optimismu, ale je také hodně pesimistů /v neurosách: pocit hlouposti a slabosti vůle/.

Naproti tomu synthesesa prostorového a časového vnímání se tvoří bez našeho vědomí a funguje normálně dobře /i když ne bez chyb/. Jistý stupeň úspěchu syntheses **nižších** je podmínkou pro tvoření syntheses vyšších.

C. Jednota sebevědomí; jednota já.
Genese já.

U dospělého civilisovaného člověka ve bdění je já duševním centrem, ale není vždy v popředí vědomí. Poněvadž prožitek jasně odděleného já v mnoha duševních stavech chybí, nemůže tento fakt soustředění kolem já sloužit jako výkladový princip duševní synthesesy. Rozdělení já - svět je výsledkem dlouhého vývoje. Tělesným podkladem této polarity je protikladný /dialektický/ vztah mezi živočichem a jeho okolím. Tento vztah je vzájemným působením. Působení živočicha na okolí je zpravidla výše organisované než naopak, je centralisováno u vícebuněčných nervovým systémem, je koordinované a v přítomnosti v jistých mezích jednotné, ale obsahuje také delší časové celky. To je hmotný podklad pro jednotu já. Domníváme se, že vyšší živočichové prožívají své tělo odlišně od okolí; mají dálkové smysly, jichž vjemy jsou od těla odděleny. Prožívání těla v pohybu vzhledem k okolí je předstupně uvědomění subjektu. Tělo v klidu, ve spánku ztrácí proto značně nebo docela vědomí já; v bdění však i klidný člověk je v pohotovosti, proto se vědomí já neztrácí, leda když je člověk do něčeho pohřížen - tedy bez pohotovosti k akci. Klages tvrdí, že v pudové akci je prožívání subjektu úzce citově spjato s prožitkem předmětu, kdežto jasné vědomí je ochlazením, oddálením rozdvojením.

To je do značné míry správné. Pudově se pohybující zvíře nemá ovšem zdaleka tak rozvinutý život citový jako člověk s vědomím. Proto postuluje Klages t.zv. pelasgického člověka, citově spjatého s přírodou, kdežto civilisovaný člověk je jí odcizen. Pelasgický člověk nemá vypjaté individualistické já. Kulturní antropologie se zabývá tímto problémem v mnoha pracech /na př. Lévy-Bruhl proti Lintonovi/, do čehož zde nemůžeme zacházeti. Větší diferenciaci na subjekt a objekt u člověka přináší v celku obohacení, ale také případy zhoršení, jako je existencialistický pocit děsu, cizoty nebo hnusu ze světa.

Já jest tedy vývojově výsledkem, nikoli východiskem, a nemůže být vůbec pochopeno bez vztahu k objektům, a to vztahu tělesného, akčního, Když myslíme, jsme v akci k předmětům představovaným a myšleným, a tam teprve zahajují idealisté svůj výklad.

Sociologové ukázali, že vydělení samostatného já je také proces společenský /od původnějšího "my"/. V anglosaské literatuře byl však často vkládán do sebeprožívání primitivů moderní individualismus. Sebeuvědomění je tím větší, čím více jedinec tíhne k společenské samostatnosti. Ovšem že i u primitivů není jedinec zcela nesamostatný. O stupni sebeuvědomění nerozhoduje okamžitý stav samostatnosti; /uvězněný na př. může mít ještě větší vědomí sebe než když byl na svobodě/. Kromě toho jsou vrozené podmínky pro rozdílné sebeuvědomění.

Sebeuvědomění souvisí s vědomím a faktem svobody individua. /Hegel/. Zvíře je pudově jednoznačně taženo k cíli, kdežto člověk se rozhoduje mezi možnostmi. Zesílené vědomí sebe je tam, kde člověk se ještě plně neosamostatnil, kde o svobodu bojuje, a kde svou vůli prosazuje proti odporu. Jde buď o odpor či tlak vnějšího světa nebo o ovládnutí vlastních pudů.

Také kolektiv má nejsilnější sebeuvědomění v boji. Druhý případ zesíleného sebeuvědomění je v odcizení jednotlivce od skupiny, v osamocení. Třetí případ je stav, kdy je člověk jinými nebo sám sebou hodnocen, posuzován, chválen, haněn, kdy se stydí, cítí vinným. Psychoanalytici odvozují sebeuvědomění právě z těchto situací: Sebeuvědomění vzniká ze sebehodnocení a to z hodnocení sebe od druhých.

Který z uvedených případů je vývojově prvotní? Pouhé osamocení nestačí /na př. dítě po tmě křičí, chce maminku, nezabývá se

vlastním já/, také vůle obrácená k věcem nepodporuje sebeuvědomění. Vědomí já tedy je původu sociálního, vzniká ze vztahu druhých ke mně: jak mne hodnotí, jak já se stavím k jejich vůli: Jinak řečeno: teprve t.zv. sociální já /James/ je já v plném smyslu, kdežto t.zv. tělové já je dojem z těla, který mají v jisté míře i zvířata, tedy nižší stadium. Kdo se cítí krásným, špatně oblčeným, sportovně zdatným, hodnotí své tělo podle společenských hodnot. T.zv. spirituální já je vývojově pozdější /u kněze, filosofa, intelektuála/, ale vedlo k filosofickému pojetí duše nezávislé na těle./Filosofové přejali pojem duše z náboženství, kde byla často chápána jako vzdušná hmota, a odhmotnili jej./ Později z toho udělali filosofové /Kant, Husserl/ čisté já.

Hitler je příkladem, jak právě nejvypjatější já může existovat jen ve vztahu k druhým lidem. V náboženském prožívání já je dvojice, člověk a bůh. Egodeista Klíma se neobešel bez pohrdání lidmi. Osamocený Nietzsche promlouval k fiktivním žákům a obdivovatelům. Sebeobdiv těchto filosofů /narcismus/ je jako každý sebeobdiv introjekcí obdivu od jiných. Malé dítě /a mnoha dospělých/ se musí chlubit před druhými, filosof si zdánlivě stačí sám.

Vznik já ze společenských vztahů, jeho závislost na společenství je pěkný příklad dialektického vztahu protikladů; zároveň se na tom jeví nicotnost subjektivního idealismu, kterému je já absolutním východiskem.

Já - osobnost.

Uvědomuji si sebe jakožto trvající bytost; kdežto s jinými objekty se setkávám a zase rozcházím, je vědomí sebe přítomné téměř v celém bdění.

Filosofové rozuměli pojmem já někdy totéž co osobnost, kterou si však představovali jen druhotně spjatou s tělem /Descartes/, ne-li vůbec bez hmoty /Já = duše/. Dnes znamená v psychologii já především, jak si člověk sebe sama uvědomuje. To je prožívání i vědění o sobě; máme-li na mysli i disposice člověka, mluvíme o jeho osobnosti; osobnost se uvědomuje jako já, ale vedle toho má mnoho znaků právě nebo vůbec neuvědoměných. Také nevě-

domí patří k osobnosti.

Freud počítá do já především vědomé já, ale rozšířil tento pojem také na část nevědomí, totiž tu, která je nositelem odporu proti pudům. Naproti tomu hodnocení sebe sama přičítá Freud nadjá, které také má nevědomé části, a to velmi významné. "Silné já" znamená psychoanalytikům člověka pevné vůle jak v prosazování na venek tak vzhledem k vlastním pudům. Vůli /a rozum/ počítají tedy k já, kdežto sebehodnocení oddělují.

Já podle Gestaltpsychologie.

Gestaltpsychologové prohlašují, že já je jeden z útvarů v duševním poli. Koffka: Tento útvar vzniká podle obecných zákonů o vzniku útvarů. Blízkost vede k seskupení dojmů tělových i smyslových v útvar já oddělený od toho, co je odděleno prostorově; ale šaty k němu patří. Zákonem dobrého pokračování se vykládá ucelenost já ve směru jeho jednání. Tímto pojetím pokročili nad pozitivisty Huma, Macha a Russella, kteří prohlašovali já za asociální svazek počitků a přenechali psychologii já idealistickým filosofům. Svazek to není, je to utvářený celek. Ale je to ještě víc; stejně jako věc je víc než zrakový tvar, je i já víc než jevově daný tvar. Je to spojení dojmů z různých smyslů i z těla /sr. I 3b/ s vědomím potenciálních vlastností /3c/. Tak na př. si člověk uvědomuje, čím je společensky, i když není právě v situaci, kde by to bylo aktuální; ví, že má pohotově vědomosti, způsoby řeči, jednání. Koffka charakterisuje věci těmito vlastnostmi: 1. jsou ohraničeny tvarově /proti na př. mlze/, 2. mají "dynamické" vlastnosti, t.j. projevují síly jako je lákavost, děsivost a j., 3. jsou stálé. /Gestalttheory, s.72./ Tytéž vlastnosti má Ego. Od ostatních věcí se liší centrálním umístěním a zvláštními dynamickými vlastnostmi. Ego je tedy trvalá struktura, ne pouhé aktuální já. Ego trvá v "psychofyzickém poli", do něhož Koffka počítá i Freudovo nevědomí.

Aktualitní theorie já, hlásaná většinou moderních idealistů popírala duši: já jest jen dění; ale zavrhla mylně pojem osobnostních dispoic. Já jest ve skutečnosti jak aktuální /právě prožívané a uvědomované/, tak dispoiční /osobnost/, stále se měnící a trvající /dialektický vztah změny a trvání, aktuálního a potenciálního/. Větší změny já se dějí jen občas /změna kvan-

tity v kvalitu: na př.časem člověk si uvědomí, že již není dítětem, že již není mlád/.

Koffka se snaží ukázat, že emoce nemusí příslušet k útvaru Ego. Ale zvláštní vztah já k citům a snahám se nedá popřít. I u druhých osob vnímám city a snahy /z výrazu, slov a jednání/, ale neprožívám je tak jako svoje; jen v případě soucítění, ale tu je tím dotčeno moje já. Máme-li vědomí "my", rozšiřuje se cítění a snažení za meze jednotlivce.

Lewin /Ps. Forschung 7, 1926/ se prvý z Gestaltpsychologů zabýval strukturou já. Ego má v sobě podsystémy, více nebo méně od sebe oddělené. Když mám plán, je to podsystém, který uskutečněním ztrácí aktuálnost. Zeigarniková /Ps. Forschung 9, 1927/ zkoumala zapamatování nevyřízených úkolů; pamatují se lépe než vyřízené, jsou to podsystémy v já s napětím nevyřízeným. Toto napětí nevzniká z pouhého neukončeného tvaru, nýbrž z vědomí úkolu; tedy ze vztahu k já, které si je vědomo úkolu - u ctižádostivých osob je větší. Každá potřeba je napětím v já, tvoří pododdíl já. Některá napětí časem mizí, na př. úkoly zapomínáme; dítě zapomíná úkoly rychleji. Již Herbart si představoval, že představy jsou v napětí, tlačí se do vědomí, N.Ach pak zkoumal působení rozhodnutí /determinující tendence/.

Pudové potřeby vytvářejí v osobnosti napětí; podobně i úkoly a volní rozhodnutí vůbec. Freud ukázal na nevědomá pudová napětí, která si hledají cestu k uvolnění. "Komplex" ve smyslu psychoanalytickém je podsystém silného napětí, který nemůže být docela uvolněn, poněvadž tomu brání potlačující síly. Forster /Duševní poruchy/ vykládal komplexy jako odštěpené systémy; jejich energie nemůže být vybita navenek. Ale proč vzniklo odštěpení?

Neucelené útvary mají tendenci k ucelení. Tím se vykládá řešení úkolů vynořující se náhle /ovšem vědomé rozpracování předchází/ z intuice umělecké. Účast já však tendenci ucelení posiluje. Nejsme-li zvědaví na odpověď, nenapadne nás. V tom se jeví zase význačné postavení já proti jiným útvarům. Podsystémy nemají energii jen ze sebe. Freud ovšem ukázal, že já není všemocným pánem a rozdělovatelem energie; zbavil je autoritativního postavení a redukoval je na služebníka, který se jen trochu emancipuje s rostoucím poznáním z moci Pudů. To je pravý opak svobodného Já idealistických filosofů. V duševních chorobách jest

vskutku já velmi nesvobodné; to je podstatný znak na př. v nutkavé neurose, ale i ve fobiích. Jenže Freud rozšířil svůj výklad i na normálního člověka: kultura je nepřímým uspokojováním pudů. G.W. Allport /ctitel svobody, individua/ zamítá proto freudismus jako dogmatismus. /Personality 1937/ Freud odvozuje odpor k psychoanalýze právě také z toho, že člověka uráží, že by měl být loutkou nevědomých sil. Lidé se vskutku brání deterministickému výkladu svého počínání, pokud se jim přisuzují motivy ne dosti vznešené.

Allport připouští genetický výklad lidského chování z pudů, ale prostředek nebo náhražka pudového ukojení se může stát autonomním, samoučelným. Pak už to není ukájení pudu. To je správné, ale tím se člověk nestává o nic svobodnější, nýbrž jen mravnější. /Na př. pohlavní zvědavost se přemění ve vědeckou./ To, čemu Freud říká podařená sublimace, je podle Allporta již nezávislý motiv. Nemůžeme zde uvádět důvody obou stran. Freud je objevitel, Allport pouhý jednostranný kritik. Freud racionalitu kultury podceňuje, a tak dospívá ke kulturnímu pesimismu. Konstatuje bezmocnost já proti pudům obdobnou bezmocí individua ve společenské mašinerii. Toto nesprávné pojetí zvěčňující přítomnost, dnešek, nalézají stále rostoucí oblibu na západě s individualismem hrozícím se války a fašismu. /Jiná reakce zcela protichůdná je křečovitý existencialismus./

Lewin /Theorie des Schwachsinn in "Hommage au Dr. Decroly" 1933, překlad v "A dynamic theory of personality" 1935/ zavedl grafické znázornění struktury Ego. Ego má hranice na venek a je rozděleno na oblast uvnitř. Vnitřní diferenciaci s vývojem dítěte roste. Stáří se hranice mezi oblastmi i navenek utužují. U slabomyslných je diferenciaci pozadu /málo členěné já/. Spojení mezi rozmanitými oblastmi ego je u normálních odstupňované, u slabomyslných je málo přechodů mezi absolutním oddělením a absolutním spojením oblastí. Proto jednají a myslí ztrnuleji než normální osoby /separace/, ale při tom někdy velmi podléhají okamžitému vlivu. /Non-separace/

Stupeň vnitřní diferenciaci já a stupeň tuhosti jeho hranic mezi dílčími oblastmi souvisí s diferenciací a tuhostí obrazu vnějšího světa. V úsilí pozornosti se vnitřními silami mění vnější dojem nebo myšlenka. Větší diferenciaci vnitřní to usnad-

ňuje. Lewin vykládá inteligenci jako rozrůzněnost a optimální stupeň tuhosti. Příliš velká měnitelnost vadí stejně jako přílišná tuhost.

Diferenciace vjemů nemívá u člověka stejný stupeň jako diferenciace myšlenek a něco jiného je zase diferenciace citů a snah. Totéž platí pro tuhost resp. pružnost. Citové těkání nechválíme. Hloubka citu značí stálost v jádru osobnosti; stárím stoupá i povahová ztrnulost na př. v návycích. Proti věrnosti z citu vzniká "věrnost" ze zvyku. Lewin to podrobně nerozbírá. Ve stáří roste i myšlenková tuhost, což vadí přijímání nových idejí a postojů, ale nevylučuje tvoření v rámci starých pojmů. Dříve byla tuhost pojmů ve větší cti. Společnost se měnila pomalu. Dnes je třeba větší pohyblivosti a přímo výcviku k ní /dialektiky - na to nestačí jen poučky dialektické/. Experimentálně ověřoval Lewinovu theorii slabomyslnosti Kounin /1939, 1941/.

Lewin použil svých pojmů na výklad rozdílu mezi Němci a Američany /Character and personality 1936, 4/. U Němce je hranice mezi vnitřním já a společenským já blízko povrchu, proto se brzy narazí na jeho individualitu, u Američana je tato hranice hluboko pod povrchem, proto je otevřeně společenský. Výklad tohoto faktu Lewin nepodává. Zdá se, že nacismus individualnost Němců značně zmenšil.

Já a jeho schopnosti.

Paměť, inteligence a vůle jsou schopnosti, kterými já disponuje, i když ne suverénně. Tyto syntetické faktory jsou tedy podřízeny /aspoň z části/ něčemu vyššímu. Já v tomto smyslu není u zvířat. Paměť, inteligence a vůle /a jednotlivé schopnosti, dovednosti, vědomosti/ nejsou však od já odděleny tak jako nástroj od člověka, nýbrž jsou to orgány já. Organické pojetí Aristotellovo a Tomášovo: jsou to orgány duše, nikoli jen vědomého já. Na tomto pojmu duše je správné to, že duševno není omezeno na vědomé já jako u subjektivních idealistů.

Jaký je vztah já a jeho dispoic k různým funkcím /paměti, inteligence, vůle atd./?

Konkrétní schopnosti a dovednosti uvádíme v činnost rozhodnutím vůle, ale velmi často pak dále fungují automaticky. /Chůze,

hra na hudební nástroj atp./ . Podobně vůlí uvádíme v činnost své myšlení, ale neřídíme a neovládáme je do všech podrobností. Vůle a inteligence aktualizovány jsou svou vědomou stránkou částí našeho vědomého já; ale přesahují je jinými stránkami. Vůle a inteligence nejsou /jako celek/ částí vědomého já, nýbrž stránkou naší osobnosti. Naše vědomé já disponuje z části jinými stránkami naší osobnosti.

III. Synthetické vztahy subjektu a objektu.

1. Jednota vědomí vůbec. /Sr. I. díl, 56/. Je to jednota v současnosti a časová. Bezprostřední paměť rozšiřuje přítomnost. Paměť jsme spjati s včerejškem a další minulostí, která nebyla v nepřetržitém spojení pásmem vědomí s přítomností. Spojité prožívání v času /t.j. paměť bezprostřední/ zaručuje nižší stupeň jednotnosti. Paměť projevuje se ve vědomí totožnosti já i okolí, ve znovu poznání pokračuje jednotnost vyšší. Co je činitelem působícím časovou jednotu duševního života? Paměť nebo já? Ukázali jsme si již, že já je výtvozem vyššího stupně duševna, není tedy původním činitelem sjednocování. Ale rozvinuté já je носителеm vyšší jednoty duševního života /vzpomínky na moje zážitky, vědomí trvání mého já/. Vědomé já je dále i činitelem, který podporuje paměť; co se mého já nedotýká, to si zpravidla nepamatuji. Uvědomění však není nutnou podmínkou zapamatování /Freud, Psychologie des Alltagslebens/. Zapamatování se zlepšuje citovou účastí já; ale pouhé pozorné vědomí stačí. Vědomé já má tedy důležitou úlohu pro funkci paměti, ale paměť je něco víc.

Také jednota prožívání v současnosti není nutně vázána na funkci vědomého já, které někdy chybí.

K jednotě vědomí v přítomnosti patří pozornost /viz dále 2c/

Na jednotě vědomí je význačný vysoký stupeň integrace /viz I. díl 69/70/ a rozdvoujenost této jednoty na subjekt a objekt, což je podmínka rozvinutého vědomí. Vědomí je vyšším stupněm dialektického spojení protikladů /já - svět nebo subjekt - objekt, při tom objekt je dán jevem nebo myšlenkově/; má polaritu v sobě a ukazuje mimo sebe, do světa hmotného i myšlenkového. Metafyzicky

myslíci filosofové /na př. u nás Konečný/ konstatovali tyto charakteristické vlastnosti vědomí, odlišující je velice od neživé hmoty, a prohlašovali z tohoto důvodu vědomí za nově se vynořující princip ve světě /nebo od počátku trvající/. Bergson sice připouští vývoj, ale ne ve smyslu vědeckém, nýbrž vývoj tvořivého duchového elánu; podobně i Hegel. Vývojová psychologie ukazuje řadu stupňů až k vývoji lidského vědomí. Filosofové hlásající existenci několika samostatných řádů /neživý, živý, duševní, nebo také ještě duchovo-kulturní/ to ignorují /temisté, Nicolai Hartmann, J.L.Fischer, Konečný/; vznik nových kvalit se jim zdá zázrakem. V tomto bodu se liší také zastánci "tvořivého vývoje", "emergence" a holismu zásadně od dialektického materialismu. Pod tlakem vědeckých objevů doznávají mnozí, že vědomí je poutáno vždy k hmotě, ale je jim z toho smutno, že existuje vývoj od neživé hmoty až k člověku. Ale vědecký výklad tohoto vývoje zahrnují, poukazující na dnes nevysvětlené spojitosti. Tvrdí, že vyšší řád /na př. biologický proti fyzikálnímu/ vládne nižším, duch hmotě. Vyšší stupeň organizace tu skutečně je; ale vyšší organizace vznikla z nižší a neustále je pod jejím vlivem /na př. lidské vědomí pod vlivem tělesných potřeb/, ale působí ovšem i zpětně. Mezi vyšším a nižším není vztah formy, která vládne a hmoty, látky, která podléhá, nýbrž funkční souvislost. Aristotelická představa pána a otroka je tu nemístná. Nejde tu vůbec o oddělené principy /duše-tělo/, nýbrž o celek, spojující v sobě protiklady. Ve větší nebo menší míře je to v psychologii obecně uznáváno až na pozitivisty a "neutrální monisty", kteří tvrdí, že mezi vědomím a fyzikální hmotou není podstatného rozdílu.

Jednota duševního života jest jednak aktuální jednak dispoziční. Aktuální je v tom, že si uvědomujeme řadu obsahů najednou i v časové posloupnosti, že si uvědomujeme totožnost svého já, svou minulost, svou možnou budoucnost. Dispoziční jednota je v tom, že člověk má jednak konkrétní dispozice /"stopy"/ pamětní jednak abstraktnější dispozice /jako temperament, tendence, postoje, zájmy/. Od abstraktnosti /na př. výbušný temperament/ ke konkrétnosti je mnoho stupňů /na př. bojovnost, politická bojovnost, proti určitému odpůrci/. Tyto dispozice podmiňují shodu duševních jevů osobnosti během života. Je to shoda nedokonalá, poněvadž duševní jevy závisí také na měnících se vnějších okolnostech a poněvadž se člověk duševně vyvíjí, t.j. i dispozice se

mění.

Disposice osobnosti tvoří celek, ale ne dokonalý. Jsou to na př. rozmanité pudové sklony, které mohou být protichůdné /na př. mlsnost a strach/. V dětství jsou dispoice ještě neostré a úzce spolu souvisí /jednota primitivní/, teprve dalším vývojem se tvoří ostřejší hranice /jednota učleněná/.

Nejednotnost osoby je zvyšována společenskými protiklady /na př. hlásáním altruismu ve společnosti egoisticky konkurující mezi prostitucí a moralismem/, takže první charakterolog Bahnsen vycházel z názoru, že v samé podstatě osobnosti je neřešitelný rozpor.

Některé rysy postupují celou osobností dosti jednotně /na př. hrubost, jemnost, tvrdost, měkkost/, ale ani to nebývá vždy. Jednotlivé stránky osobnosti jsou často v napětí. Hlasatelé dědičného hříchu nebo krocení těla duchem zvěčňovali ostré protiklady v člověkových dispozicích. Rozpory uvnitř osobnosti normálně jednotu duševního života nerozbíjejí, ale jsou velké rozdíly mezi lidmi harmonickými a rozvrácenými.

2. Poznávací vztah subjektu a objektu.

V I. díle str. 71-75 je přehled vztahu já - svět: Poznávací a afektivně-slahový vztah já k světu jsou úzce spjaty. Poznání jako samostatná funkce duševní vzniká negací bezprostředního jednání.

a/ Vnímání.

Subjekt si uvědomuje objekt, ale při tom zůstává od něho oddělen. Je tu zároveň spojení i oddělenost; uvědomování předmětu je spojením dvou protikladů. U dospělého civilisovaného člověka je oddělení subjektu a objektu ostré. V primitivním duševnu je spojení subjektu a objektu užší; není to chladné spojení poznávací, nýbrž fysiognomické vnímání, které je úzce spjato s citovou vazbou subjektu a objektu. Při poznávacím vztahu myšlenkovém když slovem míníme objekt a větou fakt je citový vztah mezi subjektem a objektem ještě slabší než při vnímání.

Vnímáme věci, které jsou zároveň samostatné, na našem vědomí nezávislé. V jevu věci je zároveň dána - byť nedokonale - skutečná věc. Jev jest věcí a jev není věcí. Tento protiklad je v samé

podstatě poznání.

Idealisté tvrdí, že evidentně poznáváme jen stavy subjektu /Descartes, Brentano, Husserl, Driesch/. To je omyl založený na zkušenosti, že jsme se někdy zklamali. Ve skutečnosti primárně poznáváme věci kolem sebe. Poznání hmoty a druhých lidí je původně důležitější než poznání vlastního nitra, které je pozdějším, pokročilejším stadiem. /Ovšem, že při vnímání okolí také něco prožíváme na sobě./ Imanentisté však nechtějí uznat, že vjem není jen duševní jev; důvod pro jeho duševnost je ten, že je doprovázen vědomím o subjektu /třebas i matným/. Ale důvod pro jeho objektivnost je zacházení s ním. Přichází nezávisle na našem chtění a naše zacházení se mu musí přizpůsobovat. Idealista zachází jen se svými představami a myšlenkami, jen hypotézou nebo slepou vírou se může odvážit vejít ve vztah ke skutečným věcem.

Husserl nazývá vnímání aktem, ale zároveň prohlašuje, že to není akt ve smyslu činnosti /Husserl, Logische Untersuchungen II, 1, 342nn; Brentano, Vom sinnlichen und noetischen Bewusstsein, 130/. Co je tedy vnímání? Ve vnímání přijímáme působení věcí na sebe /tedy jsme pasivní/, ale k tomu se pojí naše reakce, jednání, náš postoj. Vnímání je vztah hmotného světa a člověka. U zvířete není původně rozdělení vnímání a jednání, ale u člověka je i vnímání s nepatrnou činností, pouze pomocnou /obrácení hlavy, očí a pod./. Člověk ve bdění je sice stále činný /aspoň vnitřně/, ale jeho činnost nemusí být tak těsně spjata se smyslovými podněty jako činnost zvířete.

Gestaltpsychologové vypracovali teorii vnímání, podle níž se v psychofysickém poli provádí rekonstrukce věcí, které působí na smyslové orgány. Děje se tak podle zákonů obdobných k tvorbě fyzikálních útvarů. Zapomínají při tom /vytýká Petermann, Wallón a j./ na účast činnosti subjektu při vnímání; přijímají jen tvořivé síly v psychofysickém poli. /Koffka je v teorii prostorového vnímání nativistou/. Činnost subjektu na hotových vjemech neuvidíme, ale výsledky zacházení s věcmi se v obsahu vjemů projevují: proto vnímáme, k čemu věci jsou /Sr. I. díl, str. 73/. Také řeč formuje naše vnímání, lidé mluvící různými jazyky vnímají různě, poněvadž různě subsumují: Básník může rušit navyklý způsob vnímání novým označením.

S hlediska akční psychologie existuje dvojí výklad vnímání: behavioristovi je vnímání popudová část reakce a jen reakci po-

zoruje. Dewey naproti tomu předpokládá vnímání jen tam, kde se stará navyklá reakce musí nahradit novou; což by bylo při překvapení, při nárazu na překážku a p. Ani jedno ani druhé pojetí nevyhovuje. Vnímání je vyšší stupeň negování, není to pouhá reakce, nýbrž je to i odraz, podobající se skutečnosti, byť nedokonalé. To akční psychologové ignorují. Vnímání nastává i tam, kde neměníme žádnou zvyklost. Akční psychologie však správně zdůraznila aktivnost lidského poznávání, které není pouhým zrcadlením, nýbrž je řízeno zájmem a potřebami /děje se aktivní pozorností/ a má v sobě výsledky minulých akcí.

Aktivita a pasivita se v duševním životě prostupují i střídají; to platí i pro paměť, vnímání a jednání. Vnímání se relativně osamostatnilo od jednání, když živá bytost získala schopnost odložené reakce.

b. Myšlenkový vztah subjektu a objektu.

Brentano, Külpe a jeho žáci a psychologové jiných národů dokázali, že slovní myšlení je kvalitativně odlišné od představování, což dřívější psychologie počítková popírala /u nás Krejčí/. Myšlení nemusí být doprovázeno názornými představami; musí se však opírat o názorné symboly /slova nebo jiné značky/. Zatím co při vnímání a představování je předmět sám názorně přítomen, není tomu tak v nenázorném myšlení. Myšlení je proto něčím záhadným: manipulujeme slovy a poznáváme skutečnost, podobnou funkci mají schémata fyzikální a technická. Ale i matematické značky jsou zčásti obrazem struktury matematických předmětů, na př. $a + a + a$ zobrazuje 3 a.

V chápacím, myšlenkovém vztahu mezi subjektem a objektem má základní význam pojem znaku. Nejnižším případem znakového vztahu je předzvěst; předzvěsti chápou zvířata buď instinktivně /na př. signál nebezpečí/ nebo na základě podmiňování. Vývojem se předzvěst stále víc odlišuje od předmětu, jehož je signálem. U dítěte, které začíná mluvit, objevuje se vyšší stupeň znakového vztahu. Z pasivní předzvěsti a podnětu, kterou je i slovo pro zvířata /hop!/ se stává aktivní vytváření znaku. Dítě zpočátku vyjadřuje situace /volá mama různým tónem, má-li hlad, cítí-li se opuštěno atd./, takže řeč je výrazem. Ale u člověka, v řeči v plném smyslu je na prvním místě funkce jmenovací; tím

se řeč pozvedá nad pouhou praktickou reakci. Jako vnímání nastupuje oddělením od okamžité reakce /místo akce pouhá orientace/, tak i používání slov je negací přímého jednání; je to pak jen jednání slovní. V tom se právem vidí počátek theoretického postoje. /Dětské otázky: co je to?/. Ovšem že vnímání i mluvení jsou zařazeny do činnosti a zvyšují velice její účinnost.

Znaky jsou jednak asociovány k předmětům bez vnitřního vztahu, jednak jsou to obrazy. Znaky tohoto druhu nemají však v řeči vedoucí úlohu. Výraz citu nebo snahy může být obrazem nitra /na př. drsně znějící slova při klení/. - Řeč jest však přece jen obrazem skutečnosti, i když jednotlivá slova a přípony mají vztah konvenční. Vztahy mezi předměty se v řeči zobrazují vztahy slov. A tak je i řeč spojením akce a obrazu jako jiné poznání.

Znakem vnímáme předmět od znaku odlišný. Odlišnost je největší u znaků zcela nepodobných předmětu. Při vnímání jev nám dává skutečnost, která je však víc než jev, trvá nezávisle na našem vnímání. To je výhodisko znakového vztahu. Již ve vnímání je nám dán smysl vjemu /na př. k čemu slouží lžice, vypínač/. U člověka je tento způsob vnímání velmi rozvinut, předmět nevnímáme jen jako smyslové kvality, nýbrž jako možnost akce. /To je rozvinutím faktu, že původně vede podmět ihned k akci/. Slovo však /na rozdíl od vjemu, který má smysl/ může být i tam, kde není předmět, jež značí. Původně jde slovo pohromadě s předmětem, a děti si myslí, že je to jeho neodlučitelný znak. Dítě však si může pojmenované věci také jen představovat, a později odpadá i představa /ač ne absolutně/ a zůstává pochopení. Tím se dostáváme od skutečnosti dále, osvobozujeme se od ní a můžeme ji slovním myšlením lépe ovládat, neztratíme-li k ní praktický vztah.

Z útvarových psychologů nejprve zkoumal myšlení Wertheimer /Drei Abhandlungen zur Gestalttheorie 1920, Productive Thinking 1946; dále Harrowerová u Koffky, Psych. Forschung 17, 1932; Duncker, Zur Ps. des produktiven Denkens 1935/. Kratina, který v Úvodu do celostní a tvarové ps. referuje o Selzovi /přechod od asocianismu k útvarové ps./ poukazuje na celostní ráz myšlení - vyplňuje se schéma. Harrowerová ukázala konkrétně, že tu jde o tvar, když přiřadila myšlence /vtipu/ grafický tvar, který pak usnadnil zapamatování myšlenky /cit. Koffka, Gestalttheorie

...
s. 619/. Jak známo, dají se logické formy znázornit graficky /ne zcela výstižně/ a symbolicky /logističky/. To svědčí o tom, že pojem tvaru není pro myšlení prázdným slovem. S tím souvisí také význam estetických vztahů pro matematickou invenci /Poincaré, Science et Méthode, s. 57/.

Dokonale se ovšem názorným tvarem nikdy myšlenka vystihnout nedá, takže slovo forma tu znamená něco vyššího. Kromě toho má myšlení stránku obsahovou, která vzdoruje formalisování. Na rozdíl od Aristotelova pojetí: pojem - forma převzatá z objektu rozumem, uvědomuje si moderní psychologie, že toto "převzetí" je složitý proces, v němž se člověk snaží zachytit v dění něco stálého, což se mu v jistých mezích daří, ale musí nastat po jejich překročení /místním nebo časovém/ nahrazení pojmy jinými; správné myšlení je dialektické, ne pouze logické.

Proto i uzavřený myšlenkový tvar se pod náporom dalších zkušeností musí rozbít a nahrazovat novým pojetím. Ale i tam, kde předmět je poměrně stálý, jest jeho pojmové vystižení dlouhým procesem, názoru praxe a myšlení, jak o tom svědčí zkušenost psychologů dítěte a učitelů. /Učitelé snadno zapomínají na původ pojmů z praktického zacházení s věcmi i s ideami a spokojují se s tím, aby se žák díval, k čemuž se pojmové poučení dává autoritativně./

Ačkoli myšlení je mnohem více činností než vnímání, bylo někdy chápáno jako zvláštní druh zrění /intelektuální intuice/. Myšlení je ovšem odrazem skutečnosti, na kterou myslíme, do té míry, do níž je pravdivé. Pochopení, uvědomění myšlenky je pasivní, postup jako dedukce nebo indukce je aktivní, často vůlí řízený proces. Tedy zase se tu střídá pasivita a aktivita. Výsledkem myšlenkové činnosti jsou hotové poznatky.

Myšlení je odvozeno z praxe; nejprve se myslí tam, kde praxe nevede rovnou k řešení /negace/. První druh myšlení je myšlení v představách, nemožné tam, kde živočich představu nemá. Ale již přestrukturování vnímacího pole vzhledem k pudovému účelu je předstupněm myšlení. Druhým stupněm je myšlení slovní, umožňující myslit v pojmech. O vztahu kategorií k praxi již byla řeč.

Mnoho filosofů tvrdilo, že myšlenkové zásady jsou evidentní; fakt je, že jich při myšlení používáme, aniž bychom se starali o jejich

původ. Myšlení člověka je z části vrozeně přizpůsobeno tomu, aby vysvětlovalo skutečnost, z části je to věc zkušenosti a cviku. Filozofové racionalističtí /jako Kant/ přeceňovali vrozené dispozice lidského myšlení, někteří empirikové tvrdili, že všechny zásady myšlení člověk získává zkušeností. Spencer odůvodnil názor, že jednotlivec dědí způsoby myšlení, které se ve vývoji lidského ducha ukázaly vyhovujícími. /Viz Kozák, Česká mysl 1924./ Společensky získané způsoby se přenášejí výchovou.

c. Pozornost.

Pozornost se může týkat vnímání vnějšího i vnitřního, t.j. citů a snah, představování a myšlení; je to funkce poznávací, při níž se účastní subjekt i objekt. Do objektivní stránky pozornosti se počítá, jak je objekt jasně uvědoměn, do subjektivní stránky činnost nebo napětí subjektu, buď bezděčné nebo chtěné. Jednota vědomí je na straně objektu rozčleněna na jasný střed pozornosti a méně jasné okraje, na výrazné okamžiky /vrcholy vln pozornosti/ a přechodné okamžiky /důl vlny/. Jednota vědomí má v současnosti i v čase rozsah /šíře pozornosti/. Subjektivní stránka - pozornostní napětí a zaujetí je projev snahy zaměření k pozorování nebo k myšlení, tedy vyskytuje se tam, kde přímé jednání se odkládá nebo kde nastupuje nový podnět pozoruhodný /kterým se přijímá/ nebo rušivý /který se odmítá/. Pozornost vykládáme kausálně účastí činitelů vnitřních /zaměření, perseverance, tendence, zájmy/ a vnějších /podle principů tvoření tvarů, intensity a rušivosti podnětů/.

3. Citový vztah subjektu a objektu.

Müller - Freienfels rozlišil dvojí citový vztah mezi subjektem a objektem: a. subjekt spolucítí, spoluzní s objektem /při poslechu hudby, při podléhání náladě přírody, spoluradosti/ - Mitgefühl. b. Subjekt cítí vzhledem k objektu svůj vlastní cit /nenávisť, lásku, obdiv, pohrdání a p./ - Gegengefühl. V prvním případě je vztah mezi subjektem a objektem užší; nemusí tu ovšem být cit příliš intenzivní. V druhém případě je subjekt i snahově zaměřen k objektu. V případě sympatie a lásky je v citu obsaženo jak spoluznění /se zjeven milé osoby/ tak sna-

hový vztah po přiblížení atd. V některých citech je však podstatný rozdíl mezi citovým stavem objektu a subjektu: závist, škodolibost, krutost, to jsou skutečné "proticity". Ve fysiognomickém vnímání nastává spoluznění subjektu s objektem. Citový vztah subjektu a objektu je užší než vztah poznávací, ale i než vztah snahový, zvláště v případě spoluznění. V poznání jsme od předmětu oddělení, citem jsme s předmětem spojeni, a to i negativním citem.

Kromě citového vztahu subjektu a objektu jsou city vztahující se na subjekt. Když se člověk obdivuje, odsuzuje, lituje, stává se objektem, je tu dvojitost. Při náladě této dvojitosti není. /Proto jsme o náladě jednali v oddílu o subjektivních syntesách/. Člověk, který se cítí dotčen nebo potěšen, soustřeďuje cit způsobený objektem na sebe. /Egocentričnost lidí urážlivých a ješitných./

Koffka tvrdí, že city jsou prožíváním dynamiky v psychofysickém poli. /Gestalttheory 400nn/. Některé se pojí k vzniku napětí /na př. při hladu/, jiné k činnosti vyplývající z napětí, jiné k uvolnění /na př. nasycení/. Z tohoto hlediska vykládá, jak zkoumal Dembo hněv /Ps. Forschung 1931, 15/, Karstenová nasycení /ib. 1928, 10/. Napětí vzniká z vnitřních potřeb i vnějších podnětů, ale jde také o protiklady a souhru duševních sil. Koffka neodlišil zde jasně snahy a činnosti /které jsou také dynamické/ od citů.

Někteří psychologové vykládají přizpůsobenost zvířecího chování působením libosti při zdaru, nelibosti při nezdaru, chápou to po vzoru člověka.

Kdežto snahy mají větší vztah k objektu, k cíli jednání, jsou city úžeji spjaty s tělem. V citu je pasivita, i když doprovází naší aktivitu. Introspektivní psychologové se pokoušeli vícekrát o analýsu a třídění citů /na př. Scheler, Pfänder v Husserlově Jahrbuchu/ a teorií citu bylo podáno velmi mnoho. /Necháme stranou zkoumání tělesného podkladu citů./ Obecně je uznávána souvislost akce a citů. Krueger /Das Wesen der Gefühle 1929/ prohlásil city za prvotní vývojový stupeň duševna, s doklady z psychologie dítěte, v Americe nezávisle Ruckmick /The psychology of feeling and emotion 1936/ tvrdí totéž s větším počtem důvodů. Ale Krueger je chápe jen jako celostní kvalitu, kdežto Ruckmick jako prvotní formu živočišné reakce.

Akční theorie chápe cit jen jako počátek nebo náznak akce. Mc Dougall přiřadil základní city pudům /na př. strach pudu útěkovému, vztek útočnému/. Složitější je pojetí citu jako důsledku nezdařeného jednání /Paulhan/. To již ukazuje protikladnost akce a citu, která je u zvířat jen málo naznačena.

U člověka je protiklad mezi city a chtěním, který vznikl teprve vývojem. Chtění předpokládá ostré rozdělení na já a okolí /nebo i uvnitř já/. Cítění ve spojení se snažením, ale neurčitým je tedy před chtěním. Ale diferenciací člověkovy jednání přinesla také obohacení citové /na př. technika umožňuje umění/.

Lewin /Vorsatz, Wille und Bedürfnis 1926/ zavedl pojem vybídkového rázu předmětů /Aufforderungscharakter, valence/, což znamená jejich lákavost, odpudivost, dojem, že nás vyzývají k jednání. Ale nejde jen o snahový vztah, je to také často vztah citový. Gestaltpsychologové si to představují jako sílu působící mezi subjektem a objektem v psychickém poli. Ale na rozdíl od síly fyzikální je to spojení kvalitativně bohaté a užší. Müller-Freienfelsovo rozdělení na proticítění a spolucítění by se v termínech útvárové psychologie vyjádřilo jako napětí mezi subjektem a objektem resp. spoluznění obou.

City typu závist, škodolibost, žárlivost jsou složitější.

U člověka mají city ohromný význam společenský a bohatství citu u člověka má z velké části svůj původ v tom, že je živočichem mnohem více společenským než kterýkoli jiný. Jako myšlení je náhražkou, pomůckou a nadstavbou smyslového vnímání a jednání technického, tak cítění je náhražkou, pomůckou a nadstavbou společenského jednání. Příklad na náhradovost: romantická láska místo pohlavního styku; příklad na cit jako podporu jednání: vztek impulsem k rozhodnému útoku. Jako nadstavba se může stát cit i samoučelným.

O déletrvajících citových vztazích čili sentimentech jakožto syntetických činitelích jedná Shand, Foundations of character 1914.

Citový vztah na př. dítěte k matce je vzorem dalších citových vztahů /téma psychoanalýsy: dospělý člověk přenáší dětské citové vztahy na osoby svého okolí; když ony dětské vztahy potlačením ztrnuly na primitivním stadiu, chová se podobně k pří-

tomným osobám./ Podobně naše minulé zkušenosti podmiňují podstatně naše zkušenosti přítomné. To jsou genetické vztahy. Ale citový vztah je sám v sobě strukturovaným celkem a některé prvky do sebe přijímá, jiné odpuzuje. /Toto pojetí vyslovil již Nietzsche, pak Paulhan, Shand a j./ Všichni chápali citové vztahy jako jakási individua bojující o moc, jako je tomu v kapitalistickém individualismu. K provedení tohoto pojetí je však třeba také psychologické analytické schopnosti, která rozkládá duševní děje na prvky. Vzájemné vztahy dispoic jsou však také ještě jiné.

Dispoice citové - jako vůbec dispoice - můžeme řadit podle stupně abstraktnosti. V poradenství se vychází ze zájmů /jako na př. technický zájem, zájem o auta/, v psychotherapii z konkrétnějších vztahů k osobám /k rodičům, představenému, manželu atp./. Všechny stupně abstrakce se ukázaly projevy objektivních dispoic, ovšem řeč mnohdy tvoří abstrakce, které platí jen pro některé případy. Tyto dispoice nejsou jen odpočívající nahromaděná zkušenost, nýbrž jsou to činitelé. Starý člověk je velmi značně determinován svými získanými dispoicemi a jeho schopnost tvořit nové je omezena.

4. Snahový vztah mezi subjektem a objektem.

Introspektivně pro vnější pozorování jsou dvě úrovně snahového vztahu: pud a chtění. V pudové akci je jednak pocit tělesné potřeby jednak přitažlivost objektu; nebo některé objekty odpuzují děsí. To je zároveň citový vztah. Cit a shaha nejsou na této úrovni odděleny. Akce se děje bez úvahy. Chtění nejvíce odlišné od pudu je to, které má značně abstraktní cíl /na př. přesvědčit někoho v diskusi/. Chtění je spojeno s rozumem. Ve chtění se účastní samostatné já, které se může distancovat od svých sklonů, ovládnout je. Cíl chtění je žádoucí, ale ne tak přímo lákavý jako u cíle pudového; také to může být cíl uložený, sám o sobě lhostejný, ale se sankcemi v případě nesplnění. V chtění je uvědoměn vztah cíle a prostředku, kdežto v pudu je sice obdoba toho, ale bez uvědomění. Navyklé jednání se automatisuje a vědomé chtění se ztrácí, omezuje se jen na začátek.

Lewin zkoumal t.zv. jakoby-potřeby, jež nejsou sice cíli pudovými, ale přece jen nutí člověka k jednání, k chtění /na př. pracovní povinnost v zaměstnání/. Zkoumal dále jak i tyto nepudové cíle mají přízvuk vybízení. Jako jablko nás láká k zakousnutí, tak nás vybízí poštovní schránka k vhození dopisu, máme-li jej připravený k odeslání /Aufforderungscharakter - výzvodový ráz vjemu/.

Zavedením pojmu vybídkový ráz zahájil Lewin zkoumání předmět-
né stránky snah. Nerozobírá vnitřně snažící se subjekt, nýbrž vnějš-
ší, v prostoru /"topologickém"/ umístěné síly, výzvy přitažlivé i odpudivé a přehrad, které na subjekt působí. Tyto síly předpokládají přítomnost vnějších předmětů v duševním obzoru subjektu, ale jsou vytvořeny na základě vnitřních dispozic; samy o sobě nejsou vnější předměty ani přitažlivé ani odpudivé. Nastává tu objekce; přesun ze subjektu na objekt /Ach/. /Projekce značí především bludné promítnutí, objekce je sice subjektivní, ale ne sama o sobě klamná/. Vybídky i přehrad, mezi nimiž je pohybuje Ego podle výslednice sil na ně působících, ukazují nám předmět-
nou stránku snažení. Gestaltpsychologie je i zde obrácena k předmětu /výtka Petermannova/, což je předností proti subjektivismu /na př. Fichte: Já si tvoří ne já, aby na něm uplatňovalo svou morální vůli, Bergsonův názor na vůli/.

Když se řeší praktická situace, účastní se toho člověkově já svým zájmem na výsledku /snaha/ i svou tvořivostí /inteligencí/. Tento proces se odehrává jen v mysli.

Vědomí:	já	předmět
hmota:	mé tělo	předmět

Ve vědomí je já přitahováno předmětem. Ale já i předmět jsou tu odrazem hmotného já /těla/ a hmotného předmětu. Proto vědomé já ani vědomý předmět se nemohou samy hnout, dosažení je možné jen hmotným pohybem, náhražkově nebo iluzivně. Platonská reakce: skutečný lákavý předmět je v nebi, defektivního, pomíjivého těla se proto nedotknu. Sr. křesťanství.

Psychické pole má tedy v sobě napětí, které se dá dokonale řešit jen děje-li se také něco mimo toto pole. Vědomé napětí je příčinou jednání, hmotný pohyb důsledkem. V případě okliky se ve vědomí vytváří nové spojení:

já

cíl

prostředek

Podle něho se pak děje pohyb hmotný. /Schopnost jít oklikou je znakem inteligence. Nietzsche dokonce odvozuje inteligenci ze lsti slabých./ Únik do roviny neskutečnosti neodstraní trvale napětí. Únik nastává, když se přehrada jeví nepřekonatelnou, když se zdá, že předmět je příliš vysoko. Schopnost člověka uniknout do neskutečnosti má ohromný význam. Fantasie jest náhradou skutečnosti, ale stává se velmi mocným nástrojem ke změně skutečnosti novým jednáním.

Stejně velký význam má schopnost člověka k náhražkovým jednáním a náhradním cílům /na př. vztek se přesune do slov, z osoby přejde na věc/. Tyto náhražky se stávají pak samy cílem, čímž se rozšiřuje okruh jednání člověka. Tím se zabývá psychoanalýza, která v těchto jednáních vidí stále jen náhražky, což popírá G.W. Allport. Lewin A dynamic theory of personality s.126nn, 177 a j., J.F. Brown, Psychology and social order 1936.

dospěl zavedením pojmu bariéra do psychologie k pojmu svobody pohybu v psychickém poli. Člověk může být omezován, nesvoboden fyzicky, vůlí nebo přáními druhých a vlastním hodnocením. Moralisté nazývají nesvobodným podléhání pudům, když morální zábrana je slabá; já, které má být pánem, stane se otrokem. Ale existuje také nesvoboda opačná: člověk je otrokem svých předsudků. Freud umísťuje hodnotící hlavně morální zábrany v člověku. do nadjá, i v něm se uplatňují pudy, zvláště agresse. /Nadjá také člověka někdy chválí./

Freud nazývá přitažlivé předměty representance pudu. Přehradou jsou representacemi zábran; mnohé zábrany jsou subjektivní v tom smyslu, že jsou přesunuty z někdejších sociálních zábran do nových situací, buď mylným zobecněním nebo iracionálním přesunutím.

Freud první ukázal, že tyto vztahy mezi subjektem a objektem znamenají také přesuny v subjektu samém. Některé konflikty se řeší potlačením do nevědomí.

Freud ukázal, že tendence mohou v člověku trvat a působit bez jeho vědomí. To byla velká výzva proti pozitivismu. Masaryk

k tomu prohlásil: nevědomí není. Krejčí i Koffka: místo nevědomé říkejme fyziologické.

Tím se připouští možnost sil, které bez našeho vědomí na naše vědomí působí. Lewin /Die Entwicklung der experimentellen Willenspsychologie und die Psychotherapie 1929/ prohlašuje Freudova obecná tvrzení o působení nevědomí za správná, ale špatně formulovaná.

Popírat působení nevědomí bylo by dnes směšné. Jde jen o to, jaký je jeho rozsah /psychoanalyticky přeceňují nevědomou motivací na úkor vědomé; ale při rozboru pacienta právě stále musí překonávat jeho opačný sklon/ a jaký je způsob jeho existence. Není správné nazývat nevědomí fyziologickým děním, když nevíme, zda nemá také vlastnosti vyšší, což je pravděpodobné. Je však nebezpečí přílišného antropomorfisování nevědomých sil, hlavně v použití teleologie. Freud mluví o těchto silách jednak termíny fyzikálními /energie, napětí/, jednak teleologickými /splnění přání, princip libosti, ekonomie/. Potlačované sklony se neprosazují jen náhodně a slepě, nýbrž projevuje se v tom i jistá tvořivost.

U člověka je mnoho jednání, která přesahují okamžik, ačkoli již zvířecí instinkty jsou mnohdy dlouhodobými akcemi. S rostoucí civilizací roste počet a délka dlouhodobých jednání. Člověk je zapojen do pracovního řádu, do slavností, obřadů a j. To přispívá k jeho "podélné integraci" /E. Jaensch/, sjednocení ve směru času.

Nositelům jednoty osobnosti jsou dále jednací dispozice, zvyky /ústřední pojem psychologie Dewey-ovy/. V Americe se někdy definuje osobnost jako soustava zvyků /James, Stagner, Ps. of Personality 1937, s. 7/8/. Jednací dispozice se člení v nadřaděné a podřaděné, což zase není jen logická klasifikace, nýbrž vývojový a kausální vztah. Charakterolog Klages se pokusil subsumovat člověkovu jednání pod řadu t.zv. hnacích pružin /Triebfedern/ jako je ctižádost, lakomství, statečnost a j. Mc Dougall šel až k pudům. Ale všechny stupně abstrakce jsou stejně oprávněné. Nejobecnější jednací dispozice jsou všelidské /na př. utíkat, útočit/, lidé téže společnosti mají společné jednací dispozice konkrétnější /na př. hrdost, spořivost, klepavost/, ačkoli rozdíly mezi jednotlivci jsou značné.

Konkrétnější tendence se odvozují z abstraktnějších /na př. kritičnost z bojovnosti/, ale také naopak: konkrétní pudy mohou být v přesunu a v sublimaci zobecněny /na př. ve všelidskou humanitu, v hloubavost/. Že dispozice, tedy i jednacích dispozice, netvoří jednotný systém, jsme již řekli.

Pathologie duševních syntheses.

Patří sem případy, kdy duševní synthesesa je buď snížena pod zdravý normál života či docela mizí nebo je abnormálně porušena.

Psychiatři se mnoho zabývali těmi synthesesami, které se normálně zdají samozřejmostí. Proto přispěli nesmírně k rozvoji psychologie /Freud, Janet, Jung, Kretschmer a j./.

I. 1. Prostor. Mikropsie /vše se jeví maličké/, makropsie /vše obrovské/ nebo jedna strana zmenšená, druhá zvětšená; všecko šikmo, dvojitě, vícenásobně; pocit nekonečnosti prostoru, rozstupujícího se prostoru. Porucha hloubkového vidění - astereognesie.

2. Čas : zrychlení /úprk/, zpomalení /vteřina trvá jako léta/, zastavení /dojem, že život se zastavil/.

Častá je porucha orientace v čase a prostoru /kde jsem, v které době/; dvojí orientace: normální a bludná vedle sebe. To je defekt úsudku. Slabomyslní vnímají prostorové **struktury nedokonalé**.

3. Předměty nejsou poznávány v agnosii. a/ tvary nejsou viděny při /neúplně/ mozkové slepotě, u sluchu se nerozlišují melodie, slova a p. b/ spojení dojmů z různých smyslů je falešné nebo se neprovádí. c/ smysl věcí se nevnímá, ač tvar je poznán /na př. krabice je viděna jako nějaký hranol/; nebo se vnímá smysl falešný /na př. vlásnička je nebezpečná/ d/ děje na př. pohyby se nevidí.

4. Obecniny. Neschopnost subsumovat pod pojmy je porucha inteligence. V některých nemocech jsou běžné falešné subsumpce, na př. želná hlávka - lidská hlava.

5. Neschopnost zacházet s pojmy a soudy je porucha inteligence nebo řeči - afasie; neschopnost čtení - alexie.

II. Al. Nálada rozštěpená /do jisté míry je možné rozdělení

nálady i u normálního člověka/, dojem, že nálada chybí vůbec; ob-
jí ve schizofrenii.

2. Nejednotné zaměření se projevuje v bizarním sledu asocia-
cí a myšlenek schizofrenních.

3. Perserverace je chorobně buď příliš velká /na př. u epilep-
tiků, následující dojem je vyznačen jménem předcházejícího/ nebo
příliš malá /v manii/. U normálního člověka je perservace indivi-
duálně různá, ale ani příliš velká ani příliš malá. Setrvávání
je na místě tam, kde jde o zařazení jednotlivých představ, myšle-
nek akcí do vyšších souvislostí. To znamená trvání determinujících
tendencí, které chybí v manii.

4. Akce. Neschopnost akce při nedotčeném aparátu pohybovém
se nazývá apraxie. Někdy je důsledkem agnosie. Chybné úkony,
/přeřeknutí, přepsání a p./ jsou příkladem nejednotnosti akce.
V duševních chorobách může na př. jedna ruka dělat opak toho co
druhá. Automatismy /na př. somnambulismus/.

B 1. Pozornost trpí rozsahem, intenzitou buď vůbec nebo klesá
v krátkých intervalech /u dětí je to normální/. Dětská pozornost má
krátké trvání a není ještě chtěná. Totéž může nastat u dospělého
abnormálně. Příliš malá i příliš velká rušitelnost vadí.
Roztržitost profesorská je příliš velké pohřížení.

2. Paměť bezprostřední je krátká při slabomyslnosti, abnor-
málně u případu Störingova/I. díl/; vštipivost trpívá u starců;
vybavování je pomalé u melancholiků, jednotlivě se nevybavuje
potlačené /nenapadá na př. známé jméno/, toho typu jsou i větší
poruchy u hysteriků, u schizofreniků neočekávaně iracionální jed-
notlivá neschopnost vybavení; ztráta zapamatovaného vůbec při or-
ganických onemocněních mozku a ve stáří /někteří tento úkaz popí-
rali, tvrdili, že jde jen o nevybavitelnost/; amnesie časově vy-
mezený úsek je zapomenut, zejména to, co předcházelo úrazu, záchva-
tu, šoku.

3. Defekt inteligence je buď vrozený /slabomyslnost, nej-
vyšší stupeň je idiocie/ nebo pozdější demence /senilní nebo
v psychosách/. Vedle trvalých poruch pozornosti paměti a inte-
ligence jsou i dočasné. V duševních poruchách nemusí vždy trpět
inteligence celkově, ale trpí zdravý rozum buď částečně /na př.

hypochondr se zbytečně strachuje/ nebo podstatně /bludy v psychosách/.

4. Vůle. Chorobný nedostatek vůle se nazývá abulie. Ve svém důsledku se týká vůle stereotypie, stále totéž jednání, mluvení. Nadprodukce jednotlivých jednání může být nedostatkem vůle celkové.

C. Já. Vědomí sebe oslabeno nebo mizí /mráкотné stavy, mystické stavy/. Rozdvojení osobnosti v současnosti mimo vědomí /na př. úšklebek, chybný úkon - nejednotnost akce/ ve vědomí u schizofreniků, slabší u nutkavé neurosy; střídavě v čase /dvojitý život: ve dne jiný než v noci/. Rozštěpení; když jedna osoba neví o druhé. Depersonalisace /Heveroch / = dojem neskutečnosti já. Slabé já podléhá více sugesci.

III.¹ Jednota vědomí vůbec bývá přerušena časově /absence na př. u epileptiků/; v současnosti se stěží může dokázat rozdělenost, byly však pozorovány projevy dvou "osob" na jednom v jednom těle. Idealisté podkládají rozdělení vědomí na dvě za nemožné /Oesterreich, Phänomenologie des Ich - jedná o rozštěpení já/ neboť duše je jen jedna; s výjimkou těch, kteří věří v demony. Ve schizofrenii jsou někdy prožitky abnormálně rozděleny, ale v rámci jednoho vědomí.

Slabost dispozic vadí jednotě osoby, která pak podléhá každému vlivu. Sugestibilita vzniká tedy ze slabosti já /u dětí/ z těsného vztahu k okolí a z nedostatku vlastních dispozic /mělkost, povrchnost, jde se s moudrou, za sensací/. Těsný citový vztah k okolí je předností, ale proti němu mají stát vlastní citové dispozice nebo vůle. Nedostatek sugestibility může být převážně důsledkem nezájmu a lhostejnosti.

Když se vlastnosti subjektu mylně promítají do objektu, je to projekce, obrácený pochod je introjekce. Psychoanalytíkové nazývají projekcí i to, co Ach nazývá objekce a popisují souhrn projekce a introjekce ve vývoji osobnosti dítěte. Svědění a hodnocení vůbec je důležitý příklad introjekce. /Stern to nazývá introcepce; hodnoty společnosti se dostávají do nitra. Dále je introjekce identifikací: člověk /i bezděčně/ napodobí svůj ideál.

To jsou případy normální. Chorobná introjekce je nejen napodobení, nýbrž úplné ztotožnění: "já jsem Napoleon, Kristus" atp. - apper-sonace.

O normální objekci jsme mluvili; bludná projekce: paranoik je přesvědčen, že druzí jej pozorují nebo nenávidí: vztahovačnost, chorobná žárlivost. Romanopisci mají tvořivou projekci /na př. Dostojevský/. Dítě a primitiv procházejí stadiem magie a mythu, v němž je mnoho projekcí. Náboženství je také projekcí, ale společenskou.

2. Poruchy poznávacího vztahu jsou defekty vnímání, inteligence, pozornosti; důsledkem je falešné poznání. Ale od pouhé chabosti /na př slabomyslnosti se liší poruchy charakterisované bludností: halucinace, bludy.

3. Citový vztah je porušen zejména těžce u schizofrenie: autismus - soustředění na sebe /kdežto i v jiných chorobách je egocentrismus t.j. vztah k druhým existuje dále, ale je nepřizpůsobivý/, citové vychladnutí, okolí ztrácí vůbec citový význam /Freud: Entzug des Libido/ ale i vlastní osoba může být lhostejná.

Silné sklony destruktivní a agresivní ruší také kladný vztah k objektu; důsledkem konfliktu lásky a nenávisi /ambivalence/ může být lhostejnost, chladnost, citová tupost. Důsledkem oslabení citového vztahu k objektu je i oslabení vůle, ale člověk může mechanicky pracovat dále. Porušení citového vztahu k světu zachytili existencialisté Camus, Sartre a j.

4. Snahový vztah je velmi oslaben při ztrátě spontaneity /někdy při zranění čelního laloku/.

Asociace.

V době asocianismu se označovalo mnoho duševních poruch jako poruchy asociace. Asociace je někdy příliš rychlá /manie - ale vadou je, že není jednotná, že nic netrvá/, příliš pomalá /u melancholie/, nehybná /monoideismus a perseverace/, brzděná /na tom se také zakládá Jungův asociální test/, uzavřená /Sperung u schizofreniků, nereagují vůbec/. Jiné vady připisované asociaci se týkají intelektu: chybění cíle, zmatenost, převládavá

idea, bludy. Při nutkavých myšlenkách se nepodřizují některé asociace člověkovu já.

Schizofrenie byla i definována jako porucha asociace; je to hluboká porucha duševní synthesy. Chybné úkony, automatismy, hysterická amnesie, rozštěpení osobnosti byly nazvány dissociací. Hysterické poruchy /odštěpení tělesného jevu od vědomí a j./ nejsou tak těžké jako schizofrenie /bizarní nápady, slovní salát, zaražení asociace/; tím se zahrnuje pod pojem asociace příliš mnoho, duševní synthesy vůbec. Výkladovou hodnotu toto označení nemá.

Duševní energie.

Jako příčina duševních poruch se často udával nedostatek duševní energie. Ochablý, nemocný člověk nemůže dobře soustřeďovat pozornost, myslet, rozhodovat, vytrvat. K duševní synthese je skutečně potřebí energie, jak pro poznávací, tak citový a jednací vztah k objektu. Janet léčil psychastheniky odpočinkem /několik týdnů v posteli/. Ale nedostatek energie je u nich mnohdy důsledkem potlačeného konfliktu: energie je vázána /Freud/. "Posilováním nervů" nelze všechny neurasthenie léčit. Pouhá energie nestačí ke kvalitně dobrému úkonu: silák nemusí pracovat dobře. Spearman /The abilities of man 1927/ tvrdí, že inteligence je duševní energií. Ale toto kvantitativní pojetí inteligence nevyhovuje, ačkoli k myšlení je třeba energie /kvalita je spojena s kvantitou/. Inteligenci můžeme srovnat se strojem, který potřebuje energii /auto-benzin/. Nejen energie, ale také konstrukce stroje rozhoduje o kvalitě výkonu. Janet, Spearman a j. žili v období nadšení nad energií /strojovou/. Pojem duševní energie je však oprávněný; souvislost funkcí duševních s nervovým stavem /odpočinek, únava, stáří/ je zřejmá. Úbytek duševní energie nerozvrací osobnost, ale ochuzuje ji.

Libido.

Freud vykládá duševní dění do značné míry Libidem, pudovou energií pohlavní, která je schopna přeměn jako se fyzikální energie mění v různé formy /mechanická - elektrická a j./. Mění se tělesný orgán libosti /ústa, konečník, pohlaví/, ale i způsob činnosti /aktivita - pasivita/, objekt /matka u nemluvněte, jiné osoby, druhé pohlaví, stejné pohlaví, vlastní osoba/ a konečně i způsob vztahu k objektu /tělesný, duševní/. Freudovo libido

nabývá nejrozmanitějších podob jako pohádkové bytosti /otec se promění v koně/. Už v Platonovu Symposiu je freudovec odvozující všecko z erosu / léčení vybavením rušivého komplexu prováděl Hippokrates/. Jung praví, že libido je všeobecná pudová energie /ale název znamená pohlavní rozkoš!/. Freud, který napřed rozlišoval pudy sebezáchovné od pohlavních, vybudoval na konec teorii dvou pudů, kladného a destruktivního, Erotu a Thanatu /láska a smrt/. Libido má zákonitý vývoj od dětství k dospělosti, kdy se stává pohlavním pudem v obvyklém významu, ale také motorem vyšších činností. Libido se upíná zprvu na vlastní tělo, pak i na vnější objekt /nastává Objektbesetzung, objekty se stávají representanty pudu/. Milovaná osoba je objekt libida /protest J.B. Kozáka/; libido se s počátku snadno přesunuje, později je ztuhlejší.

Destruktivnost se objevuje u dětí /trhání věcí, týrání zvířat/ jako vrozený pud, a je z části neutralisováno libidem na př. škádlení, také sadismus je spojením destrukce a sexuality. V duševních chorobách nastává regrese, roste ambivalence /láska a nenávisť k téže osobě/ a roste ničivost /nenávisť/ a sebedničovost, /sebetrýznění, sebevražda/. U neurotiků se agrese obrací více proti vlastní osobě /deprese, výčitky, pocity méněcennosti/, u psychopathů mnohdy více na venek /Hitler/.

Dollard, Doob a j. /Frustration and Aggression 1939/ dále Rosenzweig propacovali Freudův názor /1917/, že agrese může vzniknout z frustrace /překažení činnosti; zmaření citového vztahu/. Je to častý původ agrese, ale větší nebo menší agresivnost má i podmínky vrozené. Poněvadž třídní společnost a zvláště kapitalismus přivádí člověka do mnoha frustrací /na př. zvýšení lákadla při malém příjmu, proletariátské středního stavu, roste agresivnost /fašismus středních vrstev/. V Německu: porážka, inflace, krise, Hitler: ztroskotanec. Freud sám míní, že vrozená destruktivnost člověka nutně vede k válkám. Kulturní antropologové ukázali, že u primitivů nemusí být agresivnost velká. Freud vidí příčinu zvýšení nespokojenosti v tom, že civilizace potlačuje lidskou pudovost /Das Unbehagen in der Kultur/. Jakousi pomoc očekává od psychoanalýsy, ačkoli hlavní příčiny jsou ve společenské stavbě, což Freud přehlíží. Jeho obraz člověka původně byl perversní, požitkářský Vídeňák, který se postupem doby změnil ve fašistu. Společenské podmínky toho Freud zanedbává. Proto

má člověka za zásadního egoistu.

Společenské vztahy odvozuje z přitažlivosti pohlavní a ze vztahů rodinných. Poněvadž pohlavní pud člověka nemá téměř sezonní ráz /jako u zvířat/, je důležitou silou, která se uplatnila různě ve vývoji společnosti přímo i nepřímo. Ale Freud nedbá významu hospodaření pro vývoj společnosti /spolupráce a boj o majetek/.

Scheler /Wesen und Formen der Sympathie 1923/ namítal proti Freudovi, že láska je jiný prožitek než pohlavní vzruch, a láska k bližnímu nemá s ním vůbec nic společného - to je námitka fenomenologická: co se liší v prožitku, nemůže být totožné. Ale tím není vyvrácen genetický vztah pohlavního pudu a lásky. Fenomenologové podceňující kausální výklad ovšem pokládají Schelerův argument za přesvědčující. Ale správné na něm je určitě jen to, že duševní láska je nový úkaz proti pohlavnímu pudu.

Primitivně vyvracel Freudovo učení o sublimaci libida v uměleckou činnost W.S. Taylor 1933 /Genetic Ps- Monographs 13/. Zjistil, že 40 svobodných umělců mělo vesměs pohlavní styky nebo onanovalo. /Onanie zřejmě svědčila o překážce normálního ukojení; Freud sám praví, že zdrželivost je řídká, aniž by to pokládal za důvod proti sublimační teorii/. Watson zjistil pozorováním nemluvnat, že sympatie k matce vznikají z tělesných dotyků. Není ovšem dokázáno, že to je pramen jediný. Jiní pozorovatelé /na př. Bühlerová/ zjistili, že nemluvně brzy reaguje na lidský hlas citově. Tělesné styky /mazlení/ jsou úzce spjaty s duševní přitažlivostí; u dítěte není ještě takové diferenciacce jako později. Jde tedy spíše o společné východisko než přesunutí tělesného na duševní. Pes má sympatie k pánovi, aniž by byl vždy pohlavně vzrušen; tedy nezávisle na pohlavním hormonu. Jestliže nazveme pohlavní chování to, které je buzeno pohlavním hormonem, pak sympatie není přesunem pohlavního libida. Ale Freud rozšiřuje pojem pohlavnosti.

Freud sám uvedl velké množství dokladů pro přesuny pudů; rozebral se svými žáky velké množství umělců, aby dokázal, že umění je sublimací pudů. Jeho názor obsahuje část pravdy. Zabránil-li se přímému ukojení pudu, může vzniknout přesun, a někdy přesun k vyššímu druhu duševní činnosti. Romantická láska je plodem neukojení pohlavního pudu; také náboženství je sublimací

emocionálních vztahů k lidem, ale jen někdy je v něm zřejmá souvislost s pohlavním pudem /u většiny mystiků jako Böhme, Zinzen-dorf/.

Podobné problémy vznikají při sledování destruktivnosti /ničení, krutost, zlomyslnost, ale i sebetrýznění/. Některé případy masochismu a přesunu se vysvětlují podmiňováním /pes dostal napřed elektrickou ránu, pak jídlo a tak se těšil na ránu/, jiné jako potřeba zbavit se tísnivého pocitu viny sebetrestáním /děti, které udělaly něco špatného, hlásí se o trest, flagelanti, křesťanské sebepoplivávání/. Nevybitý vztek se obrací proti vlastní osobě /Nietzsche/.

Pojmově můžeme rozlišit

	energie duševní	
vůle		temperament
	eros	destrukce
	tělesné	netělesné
	netělesné	tělesné

To není jen klasifikace logická, nýbrž energetická. Síla vůle /lokalisace v kůře/ je něco jiného než síla pudu /jinde ve kmeni mozkovém/ ale přece souvisí, čerpají ze společné duševní energie. Tento pojem však není dosud experimentálně zajištěn, opíráme se jen o běžné zkušenosti se stárnutím, nemocí a p. Temperament je obecná energie afektivní, která se dále specifikuje /nejen jak uvedeno/. Není to pouhý pojem, nýbrž skutečnost, která působí a je předmětem působení /na př. vliv hormonů/.

Nakreslené dělení jest jen schematické, ale ukazuje, že duševní dispozice tvoří systém, neskládají se z nezávislých souřadných činitelů. R.B. Catell /1946/ uvedl kritérium pro ověření souvislostí: když roste intenzita jedné činnosti s úbytkem druhé, čerpají ze společného zdroje. Tohoto kritéria užíval Freud při výkladu chování z pudů.

K schématu je nutno dodat, že proti členění shora postupuje obrácené členění zdola: konkrétní duševní děj se skládá z příspěvků abstraktnějších až se dospěje k základním motivům /sr. Mc Dougallovo schéma, Introduction to Social Ps./.. To je často postup do minulosti individua.

Ale již temperament bývá výchovou potlačován stejně jako dětská vůle. Freud však hledá příčiny obecných poruch ve speciálních zážitcích, což je mnohdy správné. Ale výchova působí i povšechným tlakem /na př., v klášterních školách/. Obecná a jedinečné se stále prolíná. Jedinečné zážitky /podmíněné obecnými dispozicemi/ specifikují obecné sklony /tak se tvoří záliby, zájmy, citové vztahy/.

Někteří zaslepení odpůrci psychoanalysy akceptují jen rozmanité použití neutrální všeobecné nervové energie - na př. jednou na pudové ukojení, podruhé na kulturní činnost /na př. Gruhle, Handwörterbuch des medizinischen Psychologie 1930, 597/. Jung si představuje všeobecnou energii v různých symbolických podobách. Tam kde je mezi podobnost mezi pudovou činností a jinou /na př. v symbolech mystiků, ve folkloru/, nejde jen o přesun nervové energie, nýbrž o užší psychologickou podobnost. Kromě podobnosti je běžným vztahem také asociace kontiguitní. Proto zpětným postupem psychoanalytikové hledají pudové příčiny volnou asociací. Jestliže se libido i jiné pudové vztahy asociálně přesunují, je to postup správný, ale nestačí k objektivnímu důkazu, když asociace jsou také podmínovány výkladem psychoanalytikovým.

Obecné principy přesunu i důsledku konfliktů tendencí byly ověřeny experimentálně, ale různé konkrétnější výklady Freudovy jsou sporné. Pokud by se jen přesunovala všeobecná energie nebo rozmanitě vybíjel temperament, jde o síly neusměrněné, kdežto Freud zkoumá přeměny sil již zaměřených k určitému cíli; proto jeho výklad se děje termíny psychologickými a ne fyziologickými. Teprve tyto síly mohou vcházet v konflikty.

Eros spojuje, agrese rozděluje lidi. Ale Freud označuje pohlavní pud spíše za činitele proticivilizačního, jen jeho sublimace spojují společnost. /Spojení jedné dvojice znamená oddělení od druhých - protiklad spojování a rozdělování/. Ale ani láska v širším smyslu není vždy správná. Ovládaní bývali vládnoucími spjati loyality, což bylo konservativci velebeno a poetisováno a politicky zneužíváno. /Angličané - poměr k šlechtě - králi/. Mnoho lidí velebí jakoukoli lásku a bratrství jako pojítko mezi lidmi a třídami. Domnělý mravní ideál se tu převrací v opak. Ani láska v rodině nesmí být absolutisována, jak o tom pěli konservativci; děti se musí od rodičů oddělit.

Vztah mezi subjektem a objektem jako východisko typologií.

C.G. Jung, Die psychologischen Typen 1921 nazývá introvertem člověka, jehož "libido"/afektivní energie/ je soustředěno na jeho já; extravert je zaměřen k objektu. Jungův introvert nemusí být člověk do sebe pohřížený, na př. převažuje-li u něho jednání /Hitler/. Naopak extravert může být prováděna vzhledem k objektům myšlenkovým /na př. u historika, u filosofa jako byl Spencer/. Jungovy termíny jsou proto nevhodné a zavdaly podnět k mnoha omylům. Člověk podle Junga bývá vědomě introvert, v nevědomí extravert a naopak. Také jedna funkce /na př. myšlení/ může být jiné o směru než druhé /na př. citění/.

Jiný význam slov introverse - extraverse

1. nespolečenský - společenský
2. myšlení fantazie - jednání
3. uzavřený - sebevyjadřující.

Rorschach Psychodiagnostik 1922 vyšel z Junga a Freuda. Pomer k objektu je 1. buď rozumový /formální, chladný/ 2. nebo citový /extratense/, 3. introverse znamená vnitřní duševní činnost, ale je to zároveň obrácení libida na sebe. /these Freudova, Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse 1917/: Umělec nedosáhne přímého vztahu k objektu /k matce/ a uchyluje se proto do fantazie a k narcismu /sebelásce/. Námítka: Jsou také narcisté bez fantazie a lidé žijící ve fantazii bez zvláštního narcismu. Goethe, Tolstoj, Wagner jsou příklady umělců egocentrických; subjektivní lyrikové vůbec - ale tím se umění nevyčerpává.

Kretschmer /Körperbau und Charakter 1921/ sice vyšel z typů tělesné stavby, ale vztah subjektu a objektu je také v jeho typologii ústřední. Schizothym se shoduje s Jungovým introvertem v tom, že jeho já je odděleno od ostatních, ať je do sebe pohřížen nebo ne. Je chladný, distancovaný /nebo také pathetický, t.j. vztah k objektu v úrovni neskutečnosti/. Cyklothym se shoduje s Jungovým extravertem citovým vztahem k druhým lidem a realitou.

Kretschmer je přírodovědec, biolog, pozoruje vnější zjev, podává psychologické portréty, měří. Jung je duchovědec /zná beletrii, mythologii, náboženství/ a zpracovává své zkušenosti jen myšlenkově. Obě byli psychiatry, Jung se stal psychotherapeutem.

Ani Jungova ani Kretschmerova typologie nevyhovují v podrobnostech, platí v jistém místním a dobovém omezení, ale přesto vytkli oba podstatné protikladné možnosti lidské osobnosti. Typologové se často snaží vystihnout podřazením pod typ celého člověka /typy holistické/, ale to nejde nikdy. Na různé lidi se hodí různé typologie.

N. Ach přijímá dělení Jungovo a Kretschmerovo/Analyse des Willens, Abderhalden Handbuch VI. E 1935/ a zabývá se objekcí, promítáním citů a snah do předmětu. V citové objekci jeví se nám předmět milý /nebo naopak/, ve volní objekci nás vyzývá k zacházení, k jednání. U schizothyma /Jungova introverta/ cítí subjekt svůj cit /mně se to líbí, nelíbí/ a vůle vychází z něho /já chci/. Objekce je u něho slabá. U cyklothyma /Jungova extraverta/ je objekce silná. To se dá experimentálně zkoumat.

E. Jaensch /Grundformen menschlichen Seins 1929 Der Gegen- typus 1938 a mn.j./: Na venek integrovaný /I₁/ je spjat s přítomným okolím, vnitřně integrovaný /I₃/ je spjat s vnitřním objektem /na př. s volním cílem/. Na venek integrovaný nemusí však splývat s lidmi tak jako cyklothym /"degenerativní forma vnějšně integrovaného"/, jde spíše o náladové splývání s dojmy. Jaensch totiž vyšel z výzkumu vnímání a paobrazů; zrakově-citové sepjetí s okolím neznamena ještě srdečnost. Naopak nenázorná rozumovost a vůle nevyklučují sympatie k lidem. /typ I₃/

Ovšem i Kretschmer tvrdí, že cyklothymové bývají názorní, schizothymové abstraktní. Jaensch tvrdí, že Kretschmer zahrnul do schizothymů dva zcela různé typy: nenázorného vnitřně integrovaného s dobrým vztahem k světu a t.zv. typ S /častý u Francouzů, Irů, židů/, který má živý, ale zkreslený vztah k objektu; promítá do světa své strachy a abnormální citové stavy a k lidem je v podstatě chladný - jen povrchně ne. Typ S. buď jen názorový S₁ nebo s rozumovou nádstavbou /S₂/, která kompenzuje iracionálnost základního prožívání. Typ desintegrovaný D nemá k objektu dobrý vztah, objekt mu je nástrojem, předmětem sportu. Příslušnost k typu se vývojem osobnosti mění. Děti a ženy jsou víc integrovány na venek, dospělí mužové víc vnitřně. V pubertě může být člověk negativním typem S. Přečhod mezi I₁ a I₃ je idealista I₂.

Přestože z Jaenschova podnětu bylo vykonáno mnoho typologických experimentů, je jeho typologie značně neurčitá; Jaensch ji stále měnil. Jeho typologie národů je často groteskní. Angličan - dobré zvíře, má instinkt; Židé a míšenci - rozvrácený a rozvrátný "prototyp", Američan - desintegrovaný.

Vztah subjektu a objektu v kultuře.

Vztah subjektu a objektu nebyl ve všech kulturních formách stejný. Asketismus popírá tento vztah, zejména vztah smyslový a pudový. Puritánství, při tom zdůrazňuje vůli. Budhismus ^{neguje vztah} snábový.

Filosofové negovali mnohdy vnímací vztah tvrzením, že svět jevů je neskutečný a uchýlovali se k rozumu; popírání rozumového vztahu se vyskytovalo v náboženství a pak v moderním iraciona-
lismu.

Introverse, odvrát od subjektu do nitra, je velmi důležitý kulturní úkaz /v poesii, náboženství, metafysice/. Tvrzení, že v nitru je hloubka bohatství, je klam; musí být získáno z vnějška, a tam může být tvořivě zpracováno a pak opět uvedeno ve vztah k vnějšku. /Pobyt zakladatelů náboženství o samotě před vystoupením./ V náboženství se zvnitřňují vnější vztahy vedoucí k neřešitelným konfliktům /příroda, společnost, rodina/ a promítají nadpřirozena. V pubertě slouží introverse "sebeobjevení".

Masaryk prohlašoval vztah subjektu a objektu za osu života vůbec; právem. Podle toho posuzovali i theoretickou filosofii a hlásal realismus, zřetel poznávacího subjektu k věcem a k idejím /které jsou věčně zakotveny v Bohu, proto realismus není materialismus/. Uvědomoval si souvislost tohoto theoretického postoje s postojem k lidem /spíše k jednotlivým lidem; také Freud vidí ve filosofii projekci rodinných a pohlavních vztahů, kdežto Marx odraz vztahů společenských buď zkreslený, projektivní - idealismus, nebo vědecký - materialismus/.

Masaryk konstatuje, že moderní člověk /hlavně intelektuál/ má otřesený až chorobný vztah k objektu, rozuměj k druhým lidem a k věčným hodnotám. Ze ztráty náboženské víry /idealistický výklad!/ vzniká moderní agnosticismus, skepse, nihilismus, subjektivismus, praktický amoralismus, dekadence, egoismus.

Masaryk sám nezdůrazňoval vztah k přírodě /jako mnozí romantikové/ a smyslovou pudovost, ač nebyl puritánem. Hodnoty hledal mimo tento svět. Je individualista se svým bohem. Odkud toto odmítání kolektivního citění a společenského zakotvení hodnot? Pro jeho zdůrazňování morálních ideálů a i pro jeho individualismus můžeme hledat výklad individuálně - psychologický /člověk nordický? schizothym, ale bez německé chladnosti a dráždivosti/, ale důraz na samostatné já /já chci být já i po smrti/, odmítání kolektivních citů /nikoli k jednotlivým lidem/ je projev individualismu buržoasní společnosti. Ovšem u Masaryka není zastoupena ekonomická stránka individualismu, kterou kapitalisté tak často maskovali hlučným nacionalismem. Masaryk se neodděluje, aby co nejvíce vydělal nebo dosáhl nejvyšší cti, ale je soběstačný, s tehdejším světem nespokojený. Přišel do města, pak do velkoměsta z venkova a nesplynul s ním; zůstal věren náboženství. Jen si osvojil světovou kulturu /méně už vědeckou metodu, zůstal venkovsky prakticko-konkrétním, intuitivním/ a měřil moderní civilizací hodnotami, které v jejím světě nebyly, které tkvěly v Bohu. Z venkova mu zůstaly rysy lidové, ale získal i rysy profesora a protestanta: chci mít sám svůj odůvodněný názor; diskutujme. V našem autoritativním ovzduší to mělo velký výchovný-význam.

Individualista citový /ne hospodářsko-politický jako Spencer, Mill/ nesnáší smrt. Masaryk věřil v nesmrtelnost, děsil se toho, že si člověk může brát život. Individualisté: Unamuno /"Tragický pocit života"/, Šalda, L. Klíma /boj o sebevraždu/, Heidegger /individualistický děs ze smrti/.

Marxismus byl Masarykovi nesprávným objektivismem, že proti individuu zdůrazňuje kolektiv a zákony společenského vývoje. Ale jen falešné pojetí marxismu zamítá tvořivou účast individua na společenském dění./Chorobný objektivismus je útěk od práce do vědy a p. před vnitřním neklidem./ Porušením vztahu subjektu a objektu které Masaryk vykládal ztrátou náboženství, se zabýval Marx: Člověk je sobě odcizen v době peněžního hospodářství /o tom u Masaryka nenajdeme pranic/; v kapitalismu je člověk nejnešťastnější. /Ztráta ilusí doby feudální./ Jiní to vykládali vzrůstem techniky nebo civilizace /Rousseau, Freud/ spec. velkoměst a hledali spásu v návratu k přírodě. Ale vady techniky a velkoměst jsou druhotné, prvotní je hospodářský systém.

To má pro psychologii nesmírný význam. U moderních psychologů /Freud, Adler, Jung, Klages/ a filosofů /Masaryk, Bergson, existencialisté/ nalézáme vylíčení duševního stavu moderního člověka. Tyto psychologie jsou zároveň životními názory. Konstatují protikladnost až roztržiděnost člověka a hledají možnosti jeho ucelení, ale často zůstávají pesimisty. I Američané, kteří nahlíželi na člověka jako na stroj /Thorndike, Watson/ nebo jako na podnikatele /Dewey/, hledají dnes uklidnění v psychoanalýze nebo adlerovství, pokud nejsou iracionalisty.

Srovnáme-li tyto moderní psychologie na př. s Aristotelovou, vidíme, jak je jejich člověk rozpolcený. Důvody toho netkví v jednotlivci, nýbrž ve společenském zřízení. Psychologie zkoumající osobnost /analýza/ a zdůrazňující ji /hledající syntésu/ je dítětem první poloviny 20. století, produktem velkých společenských rozporů.